

תחושת ביתיות ושביעות רצון של דיירים בבתי אבות

יצחק שנוור ליאנה איסחק

המחקר הוזמן על ידי משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ומומן בסיועו

תחושת ביתיות ושביעות רצון של דיירים בבתים אבות

יצחק שנוור ליאנה איסחק

המחקר הוזמן על ידי משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ומומן בסיועו

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תקציר): נעמי הלסטד
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brookdale.jdc.org.il | brook@jdc.org

ירושלים | אלול תש"ף | ספטמבר 2020

עוד פרסומים של המכון בנושא

שנור, י. ומנהיים, א. (2017). קהילה צומחת: מחקר הערכה. דמ-740-17

את הפרסום אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

תקציר

רקע

בתי אבות לזקנים הם מסגרות לדיור ממושך ומהווים מחד גיסא בית בעבור הדייר, ומאידך גיסא מסגרת מוסדית. מאז שנות השמונים חל שינוי בתפיסת בתי האבות, מתפיסה מוסדית לתפיסה חברתית-ביתית, שינוי שמטרתו לשפר את תחושת הביתיות של הדיירים במסגרות אלו ולהפוך אותן לבית, על כל המשתמע מכך.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: המשרד) נערך כיום לשינוי התפיסה של בית האבות בעתיד. במסגרת זו התבקש מכון מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל על ידי האגף הבכיר למחקר, תכנון והכשרה והאגף הבכיר לאזרחים ותיקים ללמוד על תפיסת הדיירים את בית האבות וכיצד הם חווים אותו כמקום שמהווה בית בעבורם.

מטרת המחקר

מטרת המחקר היא ללמוד על תחושת הביתיות של הדיירים בבתי אבות שבפיקוח המשרד ועל הגורמים המקושרים או תורמים לתחושת הביתיות. מטרה נוספת היא לבחון שימוש בכלי המהווה מדד לתחושת ביתיות ויכול לשמש את המשרד שימוש שוטף.

שיטת המחקר

המחקר כלל סקירת ספרות וכן ראיונות עם דיירים בבתי אבות ועם בני משפחה של דיירים בבתי אבות (לאו דווקא אותם דיירים שרואיינו). מתוך רשימת בתי האבות שבפיקוח המשרד נדגמו 30 בתי אבות. מתוך מוסדות אלו נדגמו 10 דיירים בכל מוסד באופן אקראי. דיירים אלו השיבו לשאלון סגור שהועבר באמצעות צוות מראיינים של מכון ברוקדייל בפגישה פנים אל פנים. בסך הכול רואיינו 223 דיירים (שיעור היענות של 87.7% מתוך הדיירים הפוטנציאליים למחקר). השאלון כלל למדידת תחושת ביתיות, וכלים לבדיקת מאפיינים של שינוי תרבותי בבית אבות ולבדיקת שביעות רצון.

ראיונות עם בני המשפחה נערכו על פי רשימה שהתקבלה מן המשרד ולאחר שהתקבלה הסכמתם להשתתף במחקר. בני המשפחה השיבו לשאלון סגור שהועבר באמצעות צוות מראיינים של מכון ברוקדייל בטלפון. השאלון כלל לבחינת שביעות רצון של בני משפחה מן הטיפול בן משפחתם השוהה בבית אבות.

ממצאים

הציון הממוצע בממד הכולל לתחושת הביתיות הוא 3.76 (בסולם שבין 1 ל-5). נמצא כי ישנם מתאמים בין גורמים המאפיינים את גישת 'השינוי התרבותי' (למשל: יכולת הדיירים להשפיע על הנעשה בבית האבות, קשר עם הדיירים, השפעה על המזון) ובין תחושת הביתיות. במדדי שביעות רצון נמצא כי שביעות הרצון היא בינונית ברוב המדדים, וכן כי יש מתאם בין כל מדדי שביעות הרצון (למשל: שביעות רצון מן החדר, מן המבנה, מן הפעילויות, מיחס הצוות ומן הקשר עם ההנהלה) ובין תחושת הביתיות. עוד

עולה שידע מוקדם רב יותר על בית האבות משפר את תחושת הביתיות במקום. גם בחירה של הדייר בבית האבות מבין כמה אפשרויות משפרת את תחושת הביתיות. תחושת בדידות בתדירות נמוכה נמצאה מתואמת עם תחושת ביתיות רבה. ניתוח רב-משתני מצא כי המשתנים העיקריים התורמים להסבר תחושת הביתיות הם שביעות רצון מן החדר, מן האוכל, מן הפעילויות, מן הקשר עם הצוות ומן הטיפול האישי.

מסקנות

מן התוצאות עולה כי הגורמים העיקריים שעשויים לשפר את תהליך הקליטה של דייר בבית אבות ואת תחושת הביתיות שלו במקום הם: ידע מוקדם על המקום ואפשרות בחירה מבין כמה מסגרות; שביעות רצון מן החדר ומן האוכל, קשר טוב עם הצוות והדיירים, שביעות רצון מיחס הצוות המטפל ושביעות רצון מן הפעילויות במקום. נושא הפעילויות נמצא מתואם כמעט עם כל הממדים של תחושת הביתיות ובתשובות הפתוחות הביעו הדיירים רצון בשיפור נושא זה. נושאים נוספים שבהם נמצאה שביעות רצון נמוכה יחסית הם יחס ההנהלה ומבנה המקום. הכלי למדידת תחושת ביתיות נמצא משקף מגוון היבטים של תחושה מורכבת זו ומתאים לשימוש שוטף על ידי המשרד. ממצאי המחקר נותנים פתח לתכנון בתי האבות בעתיד וגם לשיפור תחושת הביתיות ורווחת הדיירים בבתי האבות הקיימים.

תמצית מנהלים

רקע

בתי אבות, כמסגרות לדיור ממושך, מהווים בית לדיירים השוהים בהם. מוסדות, שהם מסגרות למגורים ממושכים, הופיעו כפתרון חברתי לקבוצות חלשות באוכלוסייה החל במאה ה-17, בעיקר ליתומים, חולים ונכים שלא היה מי שיטפל בהם. עם השנים הוקמו גם מוסדות לזקנים, בתור תחליף למשפחה במקרים שבהם לא הייתה משפחה, או במקרים שבהם המשפחה לא הייתה מסוגלת לטפל בזקן (יקוביץ, 2016). מאחר שהמוסד הופך להיות ביתו של הדייר, ליחסי הגומלין בין המסגרת – הגורמים שמנהלים אותה – ובין הדייר יש השפעה רבה על איכות חייו של הדייר, לא רק במובן של התנאים הפיזיים שבהם הוא חי אלא גם בדרך שבה המסגרת נתפסת בעיניו כבית.

בעבר, מסגרות למגורים ממושכים לזקנים התאפיינו בכך שהתנהלו באופן הדומה לדרך התנהלותם של מוסדות כוללניים (טוטליים)¹. למנהלי מוסדות כאלה יש השפעה טוטלית על חיי הדיירים והם רחוקים מאוד ממתן תחושה של בית לדיירים המתגוררים בהם. מאז שנות השמונים חל שינוי בגישת בתי האבות. גישת 'השינוי התרבותי' בניהול בתי אבות רואה חשיבות ביצירת מקום שהוא אכן בית, ומייצר תחושה של ביתיות בעבור הדיירים הגרים בו. ניהול מוסדות בגישת 'השינוי התרבותי' מתאפיין במתן השפעה לדיירים על הדרך שבה מתנהל המקום, במתן אפשרות לקבוע ולהשפיע על סדר יומם ועוד.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: המשרד) נערך כיום לשינוי התפיסה כלפי בתי אבות. במסגרת זו התבקש מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל על ידי האגף הבכיר למחקר, תכנון והכשרה והאגף הבכיר לאזרחים ותיקים ללמוד על תפיסת הדיירים את בית האבות וכיצד הם חווים אותו כמקום שהוא בית בעבורם.

מטרת המחקר

מטרת המחקר היא ללמוד על תחושת הביתיות של הדיירים בבתי אבות שבפיקוח המשרד ועל הגורמים המקושרים או תורמים לתחושת הביתיות. מטרה נוספת היא לבחון שימוש בכלי המהווה מדד לתחושת ביתיות ויכול לשמש את המשרד שימוש שוטף.

¹ המושג "מוסדות טוטליים/כוללניים" נטבע על ידי ארווין גופמן (1961). הגדרה – קבוצת מוסדות בעלת אופי שתלטני, אשר בא לידי ביטוי סמלי במחסומים הפיזיים, באינטראקציה ייחודית עם צוות המוסד ובדרך המגע החברתי עם העולם החיצון (דלתות נעולות, חומות גבוהות, גדר תיל וכדומה). הוא מייין את המוסדות הטוטליים לחמישה סוגים, כגון מוסדות להחזקת אנשים כהגנה על החברה (בתי סוהר, מחנות שבויים), מוסדות לטיפול באנשים, שאינם יכולים לטפל בעצמם, ואשר אינם מזיקים (בתי אבות, בתי יתומים), מוסדות לאנשים שפורשים מרצונם מן החברה (מנזרים) ועוד.

שיטת המחקר

המחקר כמותי בעיקרו, אך לצורך תיאור הרקע שולבו בו ראיונות פתוחים עם מפקחות האגף הבכיר לאזרחים ותיקים.

נערכה סקירת ספרות כדי ללמוד את נושא הביתיות ולבחון כלי מחקר רלוונטיים לנושא זה. כלי המחקר המרכזי שנבחר הוא מדד EOH – Experience of Home (Molony et al., 2007), המתמקד בחוויית הביתיות במוסדות לדיור ממושך לזקנים. מדד EOH מורכב מארבעה ממדים שונים המתארים את חוויית הביתיות: הפרדה – החוויה של מקום אישי ותחום, אשר יש בו פרטיות, שליטה, זהות, בעלות ובחירה ואפשר להתייחס אליו במילה 'שלי'; חיבור – תחושה של מערכת יחסים, היכרות נעימה והמשכיות; יחסים דינמיים – החלפה הדרגתית מחזקת של אנרגיית חיים, למשל על ידי דאגה לאחר ותחושה שדואגים לי, או על ידי השקעת אנרגיה בסביבה וקבלה של אנרגיה מתוך הסביבה; אווירה – החוויה ההוליסטית המתוארת על ידי מילים כגון חמימות, שייכות, משמעות.

נוסף לשימוש בכלי זה למדידת ביתיות נבחנו גם קיומם של מאפיינים הקשורים בגישת 'השינוי התרבותי' ונבחנה שביעות הרצון של הדיירים מן התנאים בבית האבות. נבדק האם יש מתאם בין שביעות הרצון מבית האבות ומאפיינים של 'שינוי תרבותי' ובין תחושת ביתיות.

המחקר כלל ראיונות עם דיירים בבתי אבות ועם בני משפחה של דיירים בבתי אבות (לאו דווקא אותם דיירים שרואיינו).

מתוך רשימת בתי האבות שבפיקוח המשרד נדגמו 30 בתי אבות כך שייצגו את הפרמטרים האלה: אזור (פריפריה ושאר האזורים), בעלות (ציבורי ופרטי) וסוג מוסד (משולב עם מחלקות סיעודיות ומחלקות תשושי נפש, לעומת לא משולב, ללא מחלקות אלו). מתוך מוסדות אלו נדגמו 10 דיירים בכל מוסד באופן אקראי. הדיירים שנכללו במחקר הם דיירים שהתגוררו במוסדות חצי שנה ויותר והם דוברי עברית, רוסית או ערבית, אשר אין להם אפטרופוס. מתוך הדיירים שעמדו בתנאי ההשתתפות במחקר השיבו לשאלון 223 דיירים (שיעור היענות של 87.7%). דיירים אלו השיבו לשאלון סגור שהועבר באמצעות צוות מראיינים של מכון ברוקדייל בפגישה פנים אל פנים. השאלון כלל כלי למדידת תחושת ביתיות, וכלים לבדיקת מאפיינים של שינוי תרבותי בבית אבות ולבדיקת שביעות רצון. הראיונות התקיימו בין אפריל לנובמבר 2019.

ראיונות עם בני המשפחה נערכו על פי רשימה של בני משפחה שהתקבלה מן המשרד. גיוס בני המשפחה למחקר נעשה על ידי בתי האבות שפנו לבני משפחה לקבל את הסכמתם להשתתף במחקר. בסך הכול רואיינו 72 בני משפחה. מאחר שדגימה זו אינה אקראית אלא מהווה מעין מדגם נוחות ומאחר שמספר המראיינים קטן, יש להתייחס בזהירות לממצאים אלו. בני המשפחה השיבו לשאלון סגור שהועבר באמצעות צוות מראיינים של מכון ברוקדייל בטלפון. השאלון כלל כלי לבחינת שביעות הרצון של בני המשפחה מן הטיפול בבן משפחתם השוהה בבית אבות. הראיונות התקיימו בין יוני לספטמבר 2019.

ממצאים

הציון הממוצע בממד הכולל לתחושת הביתיות הוא 3.76 (בסולם שבין 1 ל-5).

כחלק מן הכלי לבדיקת תחושת הביתיות נבדק המתאם בין ידע מוקדם על בית האבות ובין תחושת הביתיות. נמצא שידע מוקדם רב יותר על בית האבות משפר את תחושת הביתיות במקום. גם בחירה של הדייר בבית האבות מבין כמה אפשרויות משפרת את תחושת הביתיות.

בבדיקת יכולתם של דיירים להשפיע על חייהם בבית האבות – כחלק מקיומם של גורמים המאפיינים את גישת 'השינוי התרבותי' לניהול בתי אבות (למשל: יכולת ההשפעה בבית האבות, קשר עם הדיירים, השפעה על המזון) – נמצאה רמה בינונית של יכולת השפעה. הקשר עם אנשי הצוות, שאף הוא מאפיין את גישת השינוי התרבותי, נמצא טוב. נמצא כי יש מתאם בין יכולת ההשפעה של הדייר על הנעשה בבית האבות ובין תחושת הביתיות: יכולת השפעה גבוהה יותר מתואמת עם תחושת ביתיות גבוהה יותר. כמו כן יש מתאם בין מידת הקשר שיש לדייר עם הצוות, הקשר שיש לו עם דיירים אחרים ויכולת ההשפעה שלו על המזון בבית האבות ובין תחושת הביתיות שלו.

מבחינת מדדי שביעות הרצון נמצא כי שביעות הרצון היא בינונית ברוב המדדים, וכן כי יש מתאם בין כל המדדים (שביעות רצון מהחדר, המבנה, האוכל, הפעילויות, הניקיון, הטיפול האישי, יחס הצוות והקשר עם ההנהלה) ובין תחושת הביתיות.

ניתוח רב-משתני מצא כי המשתנים העיקריים התורמים להסבר תחושת הביתיות הם שביעות רצון מן החדר, האוכל, הפעילויות, הקשר עם הצוות והטיפול האישי. תחושת בדידות נמוכה נמצאה תורמת להסבר תחושת הביתיות בממד החיבור לבית האבות ואילו שביעות רצון מן הפעילויות ומן החדר נמצאה תורמת באופן ניכר להסבר תחושת הביתיות בממד ההפרדה (תחושה של בעלות ובחירה במקום).

בני המשפחה מרוצים ברוב התחומים מן הטיפול בדייר ובמיוחד מן היחס המכבד של הצוות כלפיו. התחומים שעלה בהם צורך לשיפור הם האפשרות לקבל טיפול מרופא בעת הצורך, התחשבות בבן המשפחה בתכנון הטיפול, מתן יותר תשומת לב לדייר, צוות מטפל שאינו קבוע, נוחות החדר והאוכל בבית האבות. זאת על אף כי בנושא האוכל הדיירים עצמם הביעו שביעות רצון. מאחר שמדגם בני המשפחה הוא מדגם נוחות וקטן בהיקפו, יש להתייחס בזהירות לממצאים אלו.

בחינה של הבדלים לפי אזור, בעלות וסוג מוסד (משתני הדגימה) העלתה כי לרוב לא נמצאו הבדלים על פי גורמים אלו. ההבדלים המעטים שנמצאו מצביעים על שביעות רצון גבוהה יותר בבתי אבות ציבוריים (לעומת פרטיים) ובבתי אבות משולבים (לעומת בתי אבות שאינם משולבים).

מסקנות

מן התוצאות עולה כי הגורמים העיקריים שעשויים לשפר את תהליך הקליטה של דייר בבית אבות ואת תחושת הביתיות שלו במקום הם: ידע מוקדם על המקום ואפשרות בחירה מבין כמה מסגרות; שביעות רצון מן החדר ומן האוכל, קשר טוב עם הצוות והדיירים, שביעות רצון מיחס הצוות המטפל ושביעות רצון מן הפעילויות במקום. נושא הפעילויות נמצא מתואם כמעט עם כל הממדים של תחושת הביתיות, ובתשובות הפתוחות הביעו הדיירים רצון בשיפור נושא זה. נושאים נוספים שבהם נמצאה שביעות רצון נמוכה יחסית הם יחס ההנהלה ומבנה המקום.

תחושת הביתיות היא מושג הקשה להגדרה מדויקת. במחקר זה השתמשנו בחלוקה לארבעה ממדים המציגים כל אחד היבט אחר של תחושת הביתיות. המתאמים שמצאנו ממחישים את קיומם של היבטים אלו. הניתוח הרב-משתני מראה אף הוא את ההבדלים בין הממדים השונים, לפי המשתנים שנמצאו מסבירים אותם. מן הניתוח עולה כי על אף שחלק מן המשתנים המסבירים תורמים

להסבר כל הממדים או רובם, כל ממד מוסבר באופן שונה, ויש משתנים מסבירים התורמים להסבר ממד אחד בלבד. מורכבות תחושת הביתיות באה אפוא לידי ביטוי בניתוח זה ומכאן עולה החשיבות הרבה של מתן תשומת לב לכל הגורמים המתואמים והתורמים למושג הקיומי (אקזיסטנציאלי) של תחושת הביתיות.

הכלי לבחינת תחושת הביתיות נמצא מתאים לשימוש שוטף של המשרד למדידת תחושת ביתיות. הממד עצמו משקף היבטים שונים בחיי הדיירים, שביעות רצון מתנאים פיזיים, מן הטיפול בהם ומן היחס אליהם, הקשרים החברתיים במקום והקשרים עם הצוות וההנהלה.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים נערך כיום לשינוי התפיסה של בית האבות העתידי ובוחן חלופות לבתי האבות המסורתיים. המשרד מעוניין לבחון איך יוכל לשנות בעתיד את הפתרונות המוצעים בתחום הדיור המוסדי כך שיוכלו להוות בית לדיירים. המחקר התמקד אפוא בגורמים התורמים לתחושת הביתיות ובחשיבות השינוי התרבותי בתפיסת בית האבות, כמשקף מגמה זו. ממצאי המחקר נותנים פתח לתכנון בתי האבות בעתיד וגם לשיפור תחושת הביתיות ורווחת הדיירים בבתי האבות הקיימים.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	1.1 רקע
1	1.2 סקירת ספרות
8	2. המחקר
8	2.1 מטרת המחקר
8	2.2 אוכלוסיית המחקר
8	2.3 שיטת המחקר
9	2.4 הדגימה
11	2.5 ניתוח הנתונים
11	2.6 אתיקה
12	3. ממצאים
12	3.1 דיירים בבתי אבות
33	3.2 בני משפחה של דיירים בבתי אבות
38	3.3 הצגת הממצאים לפי משתני הדגימה
42	3.4 התאמת הכלי למדידת תחושת הביתיות לשימוש שוטף של משרד הרווחה
43	4. מגבלות המחקר
44	5. סיכום, דיון ומסקנות
44	5.1 תחושת הביתיות של דיירי בתי האבות
46	5.2 משתני הדגימה והקשר לתחושת ביתיות
46	5.3 דיון
48	מקורות
50	נספח א

רשימת לוחות

- 10 לוח 1: דגימת בתי האבות, לפי אזור, סוג מוסד וסוג בעלות
- 12 לוח 2: מאפייני רקע של דיירי בתי אבות
- 13 לוח 3: התפלגות תשובות הדיירים בשאלון ביתיות
- 14 לוח 4: ציון ממוצע בממדי ביתיות
- 14 לוח 5: ידע מוקדם על בית האבות והאפשרות לבחור לגור בו
- 15 לוח 6: ידע מוקדם על בית האבות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 15 לוח 7: אפשרות בחירה בבית האבות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 16 לוח 8: יכולת ההשפעה של הדיירים על הנעשה בבית האבות
- 17 לוח 9: יכולת השפעה על הנעשה בבית האבות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 17 לוח 10: מידת קשרי הדיירים בבתי האבות עם אנשי הצוות ועם דיירים אחרים
- 17 לוח 11: קשרים עם אנשי צוות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 18 לוח 12: קשרים עם דיירים אחרים ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 18 לוח 13: יכולת הדיירים להשפיע על המזון בבית אבות
- 19 לוח 14: יכולת השפעה על המזון ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 19 לוח 15: אפשרות הדיירים לבחור את שעות השינה שלהם
- 20 לוח 16: אפשרות לבחור שעות שינה ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 20 לוח 17: ציון פטירת דיירים בבית האבות
- 22 לוח 18: שביעות רצון מן החדר ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 22 לוח 19: שביעות רצון מן המבנה ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 23 לוח 20: שביעות רצון מן האוכל ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 23 לוח 21: שביעות רצון מן הפעילויות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 23 לוח 22: שביעות רצון מן הניקיון ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 24 לוח 23: שביעות רצון מן הטיפול האישי ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 24 לוח 24: שביעות רצון מן הצוות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 24 לוח 25: שביעות רצון מן ההנהלה ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד
- 25 לוח 26: דיווח על תדירות תחושת בדידות
- 25 לוח 27: תדירות תחושת הבדידות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד

28	לוח 28: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר המדד הכולל של תחושת ביתיות
29	לוח 29: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד האווירה
30	לוח 30: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד ההפרדה
31	לוח 31: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד החיבור
32	לוח 32: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד היחסים הדינמיים
34	לוח 33: מאפייני הרקע של בני משפחה של דיירי בתי אבות
35	לוח 34: חוות הדעת של בני המשפחה על הטיפול בדייר
36	לוח 35: חוות הדעת של בני המשפחה על יחס הצוות לדייר
37	לוח 36: חוות הדעת של בני המשפחה על סביבת בית האבות
37	לוח 37: חוות דעת בני המשפחה על האוכל בבית האבות
38	לוח 38: שביעות רצון בני המשפחה ממאפיינים בבית האבות
39	לוח 39: תחושת הביתיות לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע
40	לוח 40: משתני השינוי התרבותי לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע
41	לוח 41: שביעות רצון הדיירים מבית האבות לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע
42	לוח 42: דיווח על תחושת בדידות לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע

רשימת לוחות בנספחים

50	לוח א1: הערכים החסרים בשאלות כלי המחקר להערכת תחושת הביתיות
51	לוח א2: שביעות רצון הדיירים מן התנאים בבית האבות
52	לוח א3: שביעות רצון הדיירים מן המידה שבה ההנהלה מיידעת על שינויים העשויים להשפיע עליהם
52	לוח א4: שירותי הכביסה – העדפות הדיירים
52	לוח א5: הכנת ארוחות קלות – העדפות הדיירים
53	לוח א6: פעילות עם זקנים בקהילה – העדפות הדיירים
53	לוח א7: פעילות מחוץ לבית האבות – העדפות הדיירים
53	לוח א8: סוג הפעילות מחוץ לבית האבות – העדפות הדיירים

רשימת תרשימים

21	תרשים 1: שביעות רצון הדיירים מתנאי בית האבות
----	--

1. מבוא

1.1 רקע

בתי אבות לזקנים הם מסגרות לדיוור ממושך ומהווים מחד גיסא בית בעבור הדייר, ומאידך גיסא מסגרת מוסדית (ר' סקירת הספרות בפרק 1.2). מאז שנות השמונים חל שינוי בתפיסת בתי האבות מתפיסה מוסדית לתפיסה חברתית-ביתית, שינוי שמטרתו לשפר את תחושת הביתיות של הדיירים במסגרות אלו ולהפוך אותן לבית, על כל המשתמע מכך.

במסגרת השירותים השונים שמשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) מפעיל כדי לסייע לזקנים, בתי אבות הם מסגרות חוץ-ביתיות המהוות תחליף למגורים בקהילה, והבחירה לחיות במסגרת כזו נתונה לזקן ולבני משפחתו. זקן שתפקודו נמצא בטווח שבין 'עצמאי' ל'תשוש' ואינו מעוניין או אינו מסוגל להמשיך להתגורר בביתו יכול לעבור למסגרת חוץ-ביתית כזו. לרוב נדרשת השתתפותו הכספית בעלות: הזקן מממן את השהות בבית האבות לפי חישוב זכאותו; ולאחר מיצוי כל מקורות ההכנסה שלו, גם משרד הרווחה משתתף במימון (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, 2017). קבלת דיירים לבתי אבות נעשית על פי כמה קריטריונים. עיקרם הוא מצבו הרפואי-תפקודי של האדם, מצבו המשפחתי-חברתי ומצבו הכלכלי. אגף בכיר לאזרחים ותיקים שבמשרד הרווחה מופקד על הפיקוח על בתי אבות לעצמאים ולתשושים (אך לא על מסגרות לזקנים סיעודיים ותשושי נפש). מתוך בתי האבות שבפיקוח האגף, חלק מן המסגרות מיועדות לזקנים עצמאיים או תשושים בלבד, ואילו היתר הן מסגרות משולבות, כלומר יש בהן נוסף על מחלקות לעצמאים או תשושים, בפיקוח משרד הרווחה, גם מחלקות לקשישים סיעודיים או לתשושי נפש, בפיקוח משרד הבריאות.

משרד הרווחה נערך כיום לשינוי התפיסה של בית האבות ומעוניין לבחון איך יוכל לשנות בעתיד את הפתרונות המוצעים בתחום הדיוור המוסדי. במסגרת זו התבקש מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל על ידי אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה ואגף בכיר לאזרחים ותיקים ללמוד על תפיסת הדיירים את בית האבות ואם ועד כמה הם חווים את בית האבות כמקום שמהווה בית בעבורם.

1.2 סקירת ספרות

1.2.1 מסגרות למגורים ממושכים

מוסדות, שהם מסגרות למגורים ממושכים, החלו להופיע כפתרון חברתי לקבוצות חלשות באוכלוסייה החל במאה ה-17. הם נועדו בעיקר ליתומים, חולים ונכים שלא היה מי שיטפל בהם (יקוביץ, 2016). עם השנים הוקמו גם מוסדות לזקנים בתור תחליף למשפחה במקרים שלא הייתה משפחה או במקרים שהמשפחה לא הייתה מסוגלת לטפל בזקן. בארץ ישראל הוקם בית מושב זקנים בסוף המאה ה-19 והופעל על ידי הקהילה במימון צדקה (יקוביץ, 2016).

השהות במוסדות מסוג זה מיועדת להיות ארוכת טווח, ובכך נעשה המוסד לביתו של הדייר, שלא כמו, למשל, בית חולים או אפילו מוסד שיקומי או בית הבראה. ומאחר שכך, ליחסי הגומלין שבין המוסד (הגורמים שמנהלים אותו) ובין הדייר יש השפעה רבה על איכות חיי הדייר, לא רק בכל הקשור בתנאים הפיזיים שבהם הוא חי אלא גם בתפיסתו את המקום ובשאלה אם הוא רואה בו בית.

1.2.2 מוסדות כוללניים (טוטליים)

העבודה המרכזית שחקרה מוסדות לטיפול ממושך התפרסמה ב-1961 על ידי ארווין גופמן (Goffman), על סמך תצפיות בבתי חולים לחולי נפש ובבתי כלא. גופמן התמקד בגורמים המאפיינים ניהול מוסדות ואשר יש להם השפעה על חיי הדייר. הוא טבע את המונח 'מוסד טוטלי' בהתייחס להשפעה המוחלטת שיש לגורמים המנהלים את המוסד על הדייר. גופמן תיאר חמישה עקרונות המאפיינים מוסדות אלה (כפי שמובא ביקוביץ, 2016). בין עקרונות אלו נציין את הרלוונטיים למוסדות לזקנים: חיים בקבוצה – פעילויות החיים השונות (כגון שינה, אכילה ואינטראקציה חברתית) מתקיימות בצמידות לקבוצה של דיירים אחרים, על פי לוח זמנים וסדר שנקבעו על פי הנהלת המוסד. התנהלות זו עומדת בסתירה לחיים פרטיים שבהם פעילויות אלו מתנהלות באופן אישי ועל פי בחירה והעדפה אישית של האדם. עליונות הצוות – באה לידי ביטוי עקב הכוח הרב שהצוות מרכז בידיו וההשפעה שלו על כל תחומי החיים של הדיירים. יש מרחק חברתי ותרבותי בין הצוות ובין הדיירים שאינו מאפשר יצירת קשרים אישיים ביניהם. עליונות זו יוצרת תלות של הדיירים בצוות ומוצאת ביטוי גם באינפנטיליזציה של הדייר. הצוות פועל על פי נהלים נוקשים שמטרתם להגיע ליעילות מרבית בביצוע המשימות והתוצאה היא יחס אחיד וסטנדרטי כלפי הדיירים ותחושה של "פס ייצור". מעמד הדיירים – עקב החיים בקבוצה ועליונות הצוות הדיירים מאבדים שליטה ואוטונומיה בחייהם. הם ממלאים פונקציה של דייר תוך טשטוש הזהות האישית שלהם ופגיעה בתחושת הערך והכבוד העצמי. הנהלים השונים מונעים התאמה לפרט ואינדיווידואליזציה למשל, איסור הבאה של חפצים אישיים, בגדים אחידים, איסור על חריגה מנוהלי המוסד ועוד. סגירות בפני העולם שמחוץ למסגרת – מסגרות מוסדיות מתאפיינות בניתוק הקשרים עם העולם שמחוץ למסגרת, ובכך ניתוק הדייר מעברו וצמצום הקשרים החברתיים שלו. "אי החדירות המוסדית" היא דו-כיוונית, הדיירים אינם יכולים לעזוב והעולם החיצוני אינו יכול להיכנס פנימה.

חוקרים שבחנו מוסדות לזקנים לאור עבודתו של גופמן תיארו את 'תסמונת האישיות המוסדית' או 'נירוזה מוסדית'. הסימפטומים לתופעה זו כוללים אידשון (אפתיה), היעדר עניין ויוזמה, אובדן קשר עם העולם שמחוץ למוסד וכן כתם של סטיות המוצמדות לדיירים. עבודתו של בות' (Booth, 1985) מצאה דרגות שונות של טוטליות במוסדות לזקנים או במחלקות בתוך מוסדות אלו. דרגות הטוטליות קשורות למצבם התפקודי של הזקנים וכן לדרך שבה אנשי הצוות תופסים אותם. במחלקות סיעודיות למשל, שבהן הדיירים תלויים לחלוטין בצוות המטפל, מידת הטוטליות רבה מבדיוור מוגן, שכן בדיוור מוגן הדיירים עצמאים ואינם זקוקים לעזרת הצוות בתפקוד יומי (יקוביץ, 2016).

חלק מן הגורמים שנמצאו מקושרים עם מידת הטוטליות של המסגרות, כלומר עם המידה שבה הקו המנחה את ההתנהלות הוא המוסד (institution oriented) או שהקו המנחה הוא הדייר (resident oriented), מפורטים להלן (יקוביץ, 2016):

- מדיניות המוסד כלפי הפעילויות היום-יומית – מדיניות הבאה לידי ביטוי בנהלים ובכללי התנהגות לסגל ולדיירים וקובעת באיזו מידה המוסד מכוון כלפי הדיירים: עד כמה הוא מאפשר אוטונומיה, חופש בחירה ושליטה של הדיירים על חייהם; באיזו מידה שיטת הניהול מאפשרת גמישות ומעניקה לצוות סמכויות המאפשרות לתת מענה אישי לצורכי הדייר; עד כמה המדיניות מחייבת טיפול על ידי צוות קבוע בקבוצת דיירים כדי להפחית טוטליות ולתרום לשיפור איכות הטיפול.

- מאפייני הצוות – תקן כוח האדם ביחס לדיירים, הכשרה מקצועית, ניסיון מקצועי, ותק במקום העבודה הנוכחי, עמדות הצוות כלפי הדיירים, מידת השחיקה שהצוות חווה בעבודה, מידת האפשרות לקידום ותכונות אישיות ואישיותיות. עם זאת נמצא שתקן כוח האדם הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק. קשר משמעותי לאיכות הטיפול, איכות החיים ולרווחה הנפשית של הדיירים נמצא עם מידת הקביעות של הצוות במקום, המגוון המקצועי שלו, תנאי העבודה של הצוות (בעיקר המטפלים הישירים – הצוות הסייעודי), ומידת המחויבות של הצוות לארגון.
 - מאפיינים אישיים ותפקודיים של הדיירים – בעיקר באיזו מידה הם שולטים בחייהם והמידה שבה הם מגיבים לגירויים ולדרישות שונות. ככל שהדיירים מוגבלים יותר ותלויים יותר בצוות בביצוע פעולות יום-יומיות מידת הטוטליות תהיה רבה יותר.
 - תנאים פיזיים וארכיטקטוניים – התאמה של גודל השטחים, מצבם התחזוקתי, התאמתם של התנאים הפיזיים ליכולות הדייר (למשל, חדרי שירותים נגישים וממוקמים כך שקל להגיע אליהם) יגדילו את מידת עצמאותו של הדייר וישפיעו בחיוב על איכות חייו.
 - שמירה על קשר עם העולם מחוץ למוסד – טיפוח קשר עם בני משפחה ועם העולם שמחוץ למוסד הוא רכיב חשוב בהקטנת הסגירות המוסדית ובהפחתת מידת הטוטליות המוסדית. לכן לביקורי משפחה ולקשרים עם העולם והקהילה מחוץ למסגרת חשיבות לרווחת הדייר ולאיכות חייו.
 - מעורבות והשתתפות הדיירים בחיי בית האבות והשפעתם על דמות המסגרת – לפעילות והשתתפות בחיי בית האבות נודעת השפעה חשובה על איכות החיים (WHO, 2001). ההשתתפות בהחלטות הנוגעות לחייהם של הדיירים ורווחתם היא זכות בסיסית והיא ממתנת מאפיינים של מוסד טוטלי בכך שהיא תורמת להעצמת הדיירים ולתחושת השליטה בחייהם ומטשטשת את הבדלי המעמד בין הצוות והדיירים.
- מחקרים שבחנו את הגורמים החשובים ביותר בעיני הדיירים במוסדות לזקנים מבחינת השפעתם על איכות חייהם ורווחתם הנפשית מצאו כי הגורמים החשובים ביותר לדעת הדיירים הם: עמדות ורגשות חיוביות של הצוות כלפי הדיירים; גורמים התורמים לאווירה ביתית במוסד; תפריט מגוון וטעים ושירות אדיב בארוחות; מגוון של פעילויות חברתיות; טיפול רפואי נגיש; רמת ניקיון הולמת (יקוביץ, 2016). הגורמים החשובים בעיני הדיירים היו אפוא קשר אישי וחיובי עם אנשי הצוות ותחושה של ביתיות (כפי שיוסבר להלן), במוסד שלמעשה הפך להיות ביתם של הדיירים.

1.2.3 מודל הניהול של מוסדות לזקנים וגישת 'השינוי התרבותי'

המעבר של דייר מביתו, שבו התנהלו חייו בסביבה הביתית, העצמאית והמשפחתית, למגורים בבית אבות, טומן בחובו איבוד שליטה ועצמאות של הזקן על סביבתו ועל סדר יומו. עקב קיומם של כללים ושגרה נוקשה, מדיניות מוסדית ומבנה מדרגי (היררכי), הדייר חווה שחיקה של האוטונומיה העצמית ואובדן של משמעות ושל תחושת שייכות בחיים (Dahlan et al., 2010). בעבר נטו בתי אבות להיות מוסדות טוטליים, המתנהלים באופן שתואר לעיל. הם היו רחוקים מלהעניק לדיירים תחושת ביתיות. מאז שנות השבעים החלו בתי אבות להתנהל בדומה יותר לבתי חולים, והם שמים דגש על המשימות הרפואיות והטיפוליות של

הצוות (Wilson, 2007). המודל העיקרי שעל פיו מתנהלים מוסדות לזקנים הוא המודל הרפואי, אשר מתמקד במחלה או בצרכים של האדם כפי שהם נתפסים מבחינה רפואית, באבחון המטופל ובקביעת המשימות הטיפוליות. על פי המודל הזה, הצוות מחזיק בסמכויות מדרגיות, משתמש בשפה מקצועית מסויגת, מחליט החלטות בעבור הדיירים ותורם לתחושה של בידוד, בידוד, בדידות, שיעמום וחוסר אונים אצל הזקן (Thomas, 2003). למוסדות מסוג זה יש השפעה שלילית על הבריאות והרווחה של הדיירים. הסביבה והאווירה המוסדית יוצרות תחושות של תלות, ואלו מחזקות את 'תפקיד החולה' בקרב הדיירים (Dahlan et al., 2010). נוסף על כך, דיירים מרגישים חוסר שביעות רצון מאיכות הטיפול, שחיקה של עצמאות אישית וכן איבודן של משמעות ושל תחושת שייכות בחיים עקב המדיניות המוסדית, הנוקשות של השגרה הכללית והמבנה המדרגי של המוסד (Dahlan et al., 2010). מחקרים מצאו כי חלק גבוה יחסית (רבע עד יותר מחצי) מן הדיירים בבתי אבות סובלים מדיכאון עקב היעדרם של עצמאות, פרטיות ומשמעות בעשייה (Dahlan et al., 2010). ההשתתפות שלהם בתוכניות ובשגרת החיים שמקיים המוסד נעשית לפעמים מתוך ציות ולא מתוך יוזמה אישית או רצון. עקב כך דיירים עלולים לחוות שביעות רצון ואיכות חיים נמוכות בבית האבות (Dahlan et al., 2010).

לעומת המודל הרפואי עומד המודל החברתי, אשר מתמקד באוטונומיה ובכבודו של האדם, בצרכיו ובמערכות היחסים שלו עם הסביבה. המודל החברתי רואה באדם חלק בלתי נפרד מן החברה ומן הסביבה. לפי מודל זה, קשרי הגומלין בין האדם לסביבתו הם חלק מן הטיפול בו, והתפיסה היא שבית האבות או מסגרת הדיור הם מקום שבו הצוות והדיירים הם חלק מקהילה אחת. הצוות משתף את הדיירים בהחלטות, וכך נוצרת תחושה של חיבור, השתייכות ויעוד (שנור ומנהיים, 2017).

בשנות השמונים נוסדה בארצות הברית התנועה לשינוי תרבותי בבתי אבות. היא פעלה לשינוי סגנון הניהול והתפיסה שלפיהם בתי אבות נבנו והתנהלו, למעבר מן המודל הרפואי למודל החברתי ולהפיכתם למוסדות טוטליים פחות ומוכוונים יותר לצורכי הדיירים הגרים בהם (יקוביץ, 2016; שנור ומנהיים, 2017). לפי גישת 'השינוי התרבותי', בתי אבות ומוסדות בכלל לא צריכים להתנהל כמוסדות רפואיים אלא כבתים הממוקדים באדם (person centered) ומציעים שירותים ארוכי טווח. בקרב אנשי המקצוע העוסקים בתחום יש דעות שונות בנוגע למהו מוסד אידיאלי אך יש מידה מסוימת של הסכמה שמוסד אידיאלי הוא מוסד העומד בקריטריונים האלה: (1) ממוקד בדיירים – יש משקל להחלטת הדיירים על פעילויות הנוגעות להם ומשפיעות עליהם; (2) יש בו אווירה ביתית ופחות מוסדית; (3) יש בו יחסים קרובים בין הדיירים, הצוות, המשפחות והקהילה; (4) הנהלתו מעצימה את הצוות המטפל; (5) קבלת ההחלטות בו בקרב הצוות המטפל משותפת ופחות מדרגית; (6) יש בו תהליך מתמשך של שיפור איכות, הכולל הערכה ושיפור מתמיד (Koren, 2010).

וייט-צ'ו ועמיתיה (White-Chu et al., 2009) סקרו מחקרים רבים בתחום השינוי התרבותי והציעו ארבעה עקרונות ליישום שינוי תרבותי:

1. שינוי מבנה הצוותים ממבנים ארגוניים מדרגיים (top-down), היוצרים מתחים רבים בתוך הצוות, למבנים מדרגיים פחות וליצירה של צוותי עבודה עצמאיים וממוקדים במשימה (self-directed work teams) – צוותים אלו יקבלו אזור או מחלקה קבועה ויחליטו ביניהם על חלוקת העבודה ועל הטיפול בדיירים. הדבר יסייע להערכה עצמית גבוהה יותר של אנשי הצוות, ליעילות גבוהה יותר ולתחלופה פחותה, ובכך יעזור להעמיק את הקשר ואת ההיכרות עם הדיירים ולשפר את איכות הטיפול בהם.

2. טיפול אישי המתמקד בדיירים וברצונותיהם (resident centered) – טיפול כזה עשוי לעודד אווירה ביתית יותר ומוסדית פחות (למשל אם מתחשבים ברצון הדיירים בנוגע לאיש הצוות שיטפל בהם, או לדרך שבה הם מבקשים שיטפלו בהם, אם נותנים לדיירים להחליט על זמני שינה, אכילה ורחצה ולא מחליטים בעבורם).
 3. אוטונומיה וחופש בחירה של דיירים – אוטונומיה היא ערך חשוב בעבור האדם המזדקן ונמצא שהיא אף משפיעה על בריאותו. כך לדוגמה, מתן אפשרות בחירה ואוטונומיה בנוגע לתפריט ובנוגע להשתתפות בפעילות הגבירה את תחושת הערך העצמי של דיירים והובילה לתזונה טובה יותר ולהשתתפות פעילה יותר.
 4. התרחקות מן המודל הרפואי אך שמירה על איכות הטיפול – שימוש בשפה רפואית פחות בשילוב התייעצות עם בני משפחה ודיירים וכן ומתן בחירה עשויים לקדם שינוי תרבותי ותחושת שליטה של הדיירים על אופן הטיפול בהם. עם זאת, יש מתח מובנה וצורך באיזון בשל החשש לטיפול לקוי בדיירים הנובע ממתן בחירה רבה מדי בנוגע לאופן הטיפול.
- וייט-צ'ו ועמיתיה (White-Chu et al., 2009) מדגישים כי אין דרך אחת ברורה ליישום שינוי תרבותי. ההצלחה של שינוי תרבותי תלויה במידה רבה ביכולת המנהיגות של מנהלים וביכולתם לצאת למסע של למידה וחינוך עם הצוותים והדיירים, מסע שאין לו בהכרח תחנה סופית. כלומר, יישום של שינוי תרבותי אינו מצב דיכוטומי שבו יש ארגונים המיישמים שינוי תרבותי ויש שלא, אלא רצף מתמשך – מארגונים שכלל אינם מכירים בצורך לעשות שינוי, דרך ארגונים שרק מתחילים לעשות שינוי, ועד לארגונים שכבר מיישמים יישום מלא את השינוי התרבותי ועם זאת ממשיכים להתפתח וללמוד.
- יש מגוון גישות ומודלים ליישום שינוי תרבותי (להרחבה ר' אדל-גוטשטיין ועמיתיה, 2015; יקוביץ, 2016; שנוור ומנהיים, 2017). מחקרים שעסקו בהשפעה של שינוי תרבותי מדגישים כמה מדדים עיקריים המושפעים מן השינוי, ובהם שיפור איכות החיים של הדיירים, כפי שהוא בא לידי ביטוי בתחושת סיפוק גבוהה יותר, בתזונה טובה יותר ובמדדים בריאותיים טובים יותר, וכן במדדים הקשורים לצוות, כגון תחלופת עובדים נמוכה יותר ושימור עובדים. לפי סקירה של האריס ועמיתיו (Harris et al., 2006), נמצא שליישום פרקטיקות יום-יומיות של שינוי תרבותי (למשל אפשרות לבחור בזמני שינה, הרגלי אכילה ורחצה) יש השלכות רפואיות, כגון הפחתה של פצעי לחץ, של דיכאון ושל כאב, הגברה של שליטה בסוגרים, הפחתת שיעור ההעברה לטיפול נמרץ והגברת הבטיחות במתן תרופות. כמו כן, יישום עקרונות של שינוי תרבותי מביא לידי הפחתה של תחלופת עובדים ושל שחיקת אנשי הצוות במוסד, והוא מחזק את הקשרים והמחויבות שלהם לדיירים (Koren, 2010).

1.2.4 תחושת ביתיות ומדידה של שביעות רצון במוסדות לזקנים

מתוך ההבנה שבית אבות הופך להיות ביתו של הדייר המתגורר בו, שלתחושת הביתיות של דיירים במוסדות לזקנים עשויה להיות השפעה חשובה על איכות חייהם ובשל תפיסות השינוי התרבותי, החלו חוקרים ואנשי מקצוע בראשית המאה ה-21 להתמקד בגורמים המשפיעים על תחושת הביתיות של דיירים במוסדות לזקנים. כבר בסוף שנות התשעים החלו להתפתח בארצות הברית בתי אבות ששמו דגש על תחושה 'כמו בבית' (homelike) הכוללת בין היתר שליטה על המרחב (אפשרות לנעול את החדר, לשלוט בטמפרטורה ולאחסן מזון) ושליטה בזמן ובפעילויות (מתי להיכנס לפעילויות, מתי ללכת לישון) (Wilson, 2007).

הגדרת תחושת הביתיות או 'חוויה של בית' (Experience of Home, EOH) אינה פשוטה, וניתן להתייחס אליה מזוויות רבות: פילוסופית, סוציולוגית, אתנוגרפית, כפי שהיא נחווית על ידי משפחות, על ידי הצוות המטפל ועל ידי הדיירים עצמם. המשגה של 'בית' כוללת מקום שחוזרים אליו, מקום של אינדיווידואליות, מקום שבו אפשר לבטא העדפות ולבחור בחירות. דרך בולטת בספרות ללמוד ולהבין את המושג 'בית' היא להבחין בין מושגים שמתארים 'בית' למושגים ש'אינם בית'. במחקר שהתמקד בהמשגה זו בהקשר של מוסדות לזקנים נשאלו דיירים במוסדות אלו מהו 'בית' ומהו 'לא בית' בעבורם. החוקרים זיהו שבעה תחומי חיים כאלה: פרטיות¹ [חדירה לפרטיות], כבוד [זלזול, חוסר כבוד], חיבה [בוז], ביטחון [פחד], אוטונומיה [תלות], שייכות [אי-שייכות], משמעות או להיות משמעותי [אנונימיות] (Mitty & Flores, 2009).

1.2.5 כלי מחקר

על אף מורכבות המשגה של 'בית' או של 'תחושת הביתיות', פעמים רבות חוקרים מנסים למדוד מושגים אלו בכלים כלליים שאינם מביאים בחשבון את מורכבותם של המושגים, או שהם נעזרים בכלים המיועדים למדידת איכות חיים (quality of life) – כלים שאינם רלוונטיים ישירות למושגים שרוצים למדוד (Mitty & Flores, 2009). כיוון שכלים רגילים למדידת שביעות רצון משירותים מחמיצים את המהות העיקרית של השירות, כלומר את הממדים שאליהם יש להתייחס ואת הנושאים שיש לחקור, הם אינם מתאימים לבחינת שביעות הרצון של דיירים בבתי אבות, ולכן גישה הדוגלת בשימוש בהם אף היא נתקלת בביקורת. (Chou et al., 2001). אחת הבעיות היא שבכלי המדידה הרגילים שבהם משתמשים (למשל כלים המבוססים על מדידת שביעות רצון בבתי חולים) תיתכן שביעות רצון גבוהה משירותי בריאות אף שהדייר אינו שבע רצון מרכיבים אחרים הקשורים לאיכות חייו במקום (Chou et al., 2001).

הקשר שבין סביבה לאיכות חיים תועד במחקרים רבים וכן החשיבות הרבה שיש ל'בית' כסימן לאוטונומיה. למרות זאת מחקרים מעטים שמו דגש על תחושת ביתיות כמשתנה עיקרי במחקר. כלי מחקר בודדים תוכננו כדי להיות רגישים מספיק לתפוס את תחושת שביעות הרצון הנובעת מסביבת החיים והמגורים, באופן שתופס את יחסי הגומלין בין הפרט לסביבתו ומתעד את איכות הקשר בין הפרט לסביבה ואת שביעות הרצון ממנה (Molony et al., 2007). לפיכך חוקרים מציעים להגדיר 'בית' כמושג קיומי (אקזיסטנציאלי), ולא כמקום פיזי או גיאוגרפי, ולהשתמש במושג תחושת הביתיות או לחוש 'ביתיות' (at-homeness) כדי ללמוד על החוויה של הדייר בבית אבות (Molony et al., 2007). במסגרת מודל EOH נערכו מחקרים כדי לזהות את רכיביה של תחושת הביתיות. זוהו ארבעה ממדים עיקריים: הפרדה – החוויה של מקום אישי ותחום, אשר יש בו פרטיות, שליטה, זהות, בעלות ובחירה ואפשר להתייחס אליו במילה 'שלי'; חיבור – תחושה של מערכת יחסים, היכרות נעימה והמשכיות; יחסים דינמיים – החלפה הדדית מחזקת של אנרגיית חיים, למשל על ידי דאגה לאחר ותחושה שדואגים לך או על ידי השקעת אנרגיה בסביבה וקבלה של אנרגיה מתוך הסביבה; אווירה – החוויה ההוליסטית המתוארת במילים כגון חמימות, שייכות, משמעות (Molony et al., 2007).

¹ המושג פרטיות הוא הראשון מבין המושגים שזוהו, אך לפרטיות יש פירושים שונים. גם 'חדיו' הוא היבט חיובי של משפחה, במיוחד בתרבויות מסוימות. על כן רצוי לשאול את הדייר עצמו על משמעות הפרטיות בנוגע אליו.

לפי מודל 'החוויה של בית' EOH, יחסי האדם וסביבתו הם ממד חשוב וייחודי של איכות המגורים. מדד EOH תוכנן כדי למדוד את החוויה של קשרים משמעותיים ויחסים דינמיים בין האדם לסביבתו לפי ארבעת הממדים שצוינו לעיל. הכלי נבחן ונבדק במחקרים שונים (Mitty & Flores, 2009; Molony, et al., 2007). במחקר הנוכחי נבחר כלי זה כמדד העיקרי בשאלון דיירים בבתי אבות, כדי לעמוד על תחושת הביתיות שלהם ועל שביעות הרצון שלהם מגורמים המשפיעים על תחושת ביתיות (ר' תת פרק 2.3, שיטת המחקר).

כלי נוסף שנבחר לשימוש במחקר פותח על ידי צ'ו ועמיתיה (Chou et. al, 2001) במטרה לבחון את השפעת גורמי הסביבה בבית האבות (הדיירים, הצוות ומדיניות המקום) על שביעות הרצון של הדייר. גם כלי זה מתמקד בהבנת יחסי הגומלין שבין הדייר לסביבתו כדי לעמוד על הגורמים המשפיעים על שביעות רצונם הייחודית של דיירים בבתי אבות. רכיב אחרון בשאלון נלקח מתוך כלי מחקר שבחן את מידת השינוי התרבותי בבית אבות, כגורם אשר יש לו השפעה על תחושת הביתיות, שביעות הרצון וההעצמה של דיירים במסגרות לזקנים (שנור ומנהיים, 2017).

שאלון נוסף שנבנה לצורך המחקר הנוכחי הוא שאלון בני משפחה המבוסס על כלי שפותח ותוקף על ידי חוקרים באוניברסיטת מינסוטה, ארה"ב במטרה לבחון את שביעות הרצון של בני המשפחה ממתקני בית האבות ומאיכות החיים של הדייר כפי שהיא נתפסת בעיני בני משפחתו (Shippee et al., 2017). השאלות בשאלון מתייחסות לארבעה תחומים: הטיפול בדייר, יחס הצוות, הסביבה והמזון. שאלות נפרדות התייחסו לנושא הפעילויות ומתן מענה לשאלות בן המשפחה עצמו.

2. המחקר

2.1 מטרת המחקר

ראשית, המחקר נועד ללמוד על שביעות רצונם של דיירי בתי אבות ושל בני משפחותיהם, מהיבטים שונים של החיים בבית אבות. הדגש הושם על הדייר ותחושותיו כלפי המוסד שבו הוא מתגורר ושאמור להוות בית בעבורו, ולא על שביעות הרצון מן השירות בבית האבות או מעמידתו בתקנים. המחקר מתמקד בתחושת הביטחון של הדייר, באיכות חייו – עד כמה הוא חווה שהטיפול בו והחיים במסגרת בית האבות הם ביתיים – ובגורמים נוספים המקושרים לתחושת ביתיות או תורמים לה.

שנית, המחקר נועד לבחון שימוש בכלי המהווה מדד לתחושת ביתיות והאם יוכל להתאים לשימוש שוטף של המשרד.

2.2 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה שלוש קבוצות: (1) דיירים שבעת המחקר התגוררו בבתי אבות שבפיקוח האגף הבכיר לאזרחים ותיקים – הדיירים שנכללו במחקר הם דיירים שהתגוררו במוסדות יותר מחצי שנה והם דוברי עברית, רוסית או ערבית, אשר אין להם אפוטרופוס²; (2) בני משפחה של דיירים בבתי אבות הנמצאים בפיקוח האגף הבכיר לאזרחים ותיקים – בני המשפחה כללו בני משפחה שיקיריהם עדיין התגוררו בבית האבות ואשר החוויה נוכחה בחייהם באותה עת. נכללו גם בני משפחה שיקיריהם נפטרו בשנה שלפני המחקר ושיכלו להתייחס לחוויה בפרספקטיבה של זמן; (3) מפקחות מטעם הפיקוח על בתי האבות באגף הבכיר לאזרחים ותיקים.

2.3 שיטת המחקר

המחקר כמותי בעיקרו, אך לצורך תיאור הרקע שולבו בו ראיונות פתוחים עם מפקחות האגף הבכיר לאזרחים ותיקים.

כדי לענות על שאלת המחקר:

1. נערכה סקירת ספרות רלוונטית. כדי ללמוד על נושא המחקר נערכה סקירה של מאמרים אקדמיים שעסקו בנושא מסגרות דיור לזקנים, תפיסת השינוי התרבותי, תחושת הביתיות, כלי מחקר למדידת תחושת הביתיות וכלי מחקר שנועדו ללמוד על שביעות הרצון הנתפסת של בני המשפחה מבית האבות של הדייר.
2. כונס מפגש עם צוות המפקחות על בתי האבות באגף הבכיר לאזרחים ותיקים, להיכרות ולהסבר כללי על המחקר.

² במוסד אחד, שלרוב הדיירים בו היה אפוטרופוס, חרגנו מכלל זה. עובדי המוסד פנו אל האפוטרופוסים ורואינו דיירים שהאפוטרופוסים שלהם אישרו את הריאיון.

3. נערכו ראיונות עומק מובנים למחצה עם 5 מפקחות באגף כדי ללמוד מהן על מאפייני הדיירים, על תפיסת בית האבות כבית בעיניהן ועל הסוגיות הרלוונטיות. הראיונות נערכו פנים אל פנים בין נובמבר 2018 למארס 2019, במשרדי המפקחות. לצורך הראיונות עם המפקחות נבנה פרוטוקול ריאיון שהתבסס על המידע שנלמד מן הספרות ועל פגישות מקדימות שנערכו עם צוות האגף.

4. נערכו ראיונות מובנים (סגורים) עם 223 דיירים בבתי האבות. רשימת בתי האבות התקבלה מן המפקח באגף, ביולי 2017, והשלמה לנתונים אלו התקבלה באוגוסט 2018. מראיונות מטעם יחידת איסוף הנתונים במכון ברוקדייל באו אל בית האבות, ושם נעשו הראיונות פנים אל פנים. המראיונות קיבלו הדרכה לפני תחילת הראיונות, וצוות המחקר היה זמין למענה על שאלות במהלך המחקר. תהליך הכניסה לבתי האבות תואם עם המפקחת על בית האבות ועם הנהלת הבית. הראיונות התקיימו בין אפריל לנובמבר 2019. לצורך הראיונות עם הדיירים נבנה שאלון שהתבסס על כלי המחקר האלה: Experience of Home (Molony et al., 2007), שאלון שביעות רצון לדיירים בבתי אבות (Chou et al., 2001), שינוי תרבותי בבתי אבות (שנור ומנהיים, 2017).

נערכו ראיונות מובנים (סגורים), טלפוניים, עם 72 בני משפחה של דיירים מכלל בתי האבות שבפיקוח משרד הרווחה (לאו דווקא בתי האבות שעלו במדגם לריאיון הדיירים). גיוס בני המשפחה נעשה בפנייה של צוות בית האבות אל משפחות הדיירים. פרטי התקשורת הועברו למכון לאחר קבלת הסכמת בני המשפחה להתראיין. נכללו בני משפחה של דיירים המתגוררים בבתי אבות בזמן הריאיון וכן בני משפחה של דיירים שהתגוררו בבתי אבות ונפטרו בשנה שקדמה לריאיון. הראיונות התקיימו בין יוני לספטמבר 2019. לצורך הראיונות עם בני המשפחה נעשה שימוש בשאלון של שיפי ועמיתיו (Shippee et al., 2017), שפותח במטרה לבחון את שביעות הרצון הנתפסת של בני המשפחה מבית האבות של הדייר.

להרחבה על כלי המחקר, ר' תת-פרק 1.2.5 העוסק בסוגיה זו בסקירת הספרות.

2.4 הדגימה

דגימת הדיירים בבתי האבות הייתה דו-שלבית. בשלב הראשון נדגמו אקראית 30 בתי האבות מתוך רשימה הכוללת 124 בתי אבות ובהם 2,529 דיירים. בתי האבות נדגמו על פי אשכולות הומוגניים אשר ייצגו את המאפיינים שלהלן: אזור (פריפריה לעומת שאר האזורים) [בפריפריה נכללו מחוז הצפון ונפת באר שבע], סוג הבעלות (פרטי לעומת ציבורי) וסוג המוסד (משולב עם מחלקות סיעודיות ומחלקות תשושי נפש, לעומת נפרד, ללא מחלקות אלו). בסך הכול נוצרו שמונה אשכולות, כמפורט בלוח 1 להלן:

לוח 1: דגימת בתי האבות, לפי אזור, סוג מוסד וסוג בעלות

מאלה נדגמו אקראית	סך הכול בתי אבות	סוג בעלות	סוג מוסד	אזור
3	11	פרטי	משולב	פריפריה
2	8	ציבורי	משולב	פריפריה
3	11	פרטי	תשושים	פריפריה
1	4	ציבורי	תשושים	פריפריה
7	33	פרטי	משולב	שאר האזורים
6	26	ציבורי	משולב	שאר האזורים
6	23	פרטי	תשושים	שאר האזורים
2	8	ציבורי	תשושים	שאר האזורים
30	124			סך הכול

בשלב השני, מתוך בתי האבות שעלו בשלב הראשון של הדגימה נעשתה דגימה אקראית, כמפורט להלן: על פי רשימה ללא פרטי זיהוי של דיירי בית האבות ומתוך הדיירים שנכללו בתנאי המחקר (הדיירים הפוטנציאליים) נדגמו באקראיות 10 דיירים בכל אחד מבתי האבות; ובבתי אבות שבהם מספר הדיירים הפוטנציאליים היה קטן מ-10 לא נדגמו הדיירים אלא נעשה ניסיון לראיין את כולם. מספר הדיירים הפוטנציאליים למחקר היה 254, ומתוכם רואיינו 223 דיירים (שיעור היענות של 87.7%).

כדי לשקלל את הראיונות כך שייצגו את שני שלבי הדגימה חושב מקדם ניפוח לכל דייר, שהוא מכפלת שני מקדמים: מקדם דגימת בתי האבות, המייצג את משקל בית האבות בתוך תא הדגימה, ומקדם הדייר, המייצג את משקל הדייר מתוך הדיירים הפוטנציאליים בבית האבות.

התכנון המקורי לגיוס בני משפחה למחקר התבסס על דגימה מתוך בסיס נתונים של האגף הבכיר לאזרחים ותיקים. ואולם, השימוש בבסיס הנתונים לא התאפשר, ולכן גיוס בני המשפחה שהשתתפו במחקר נעשה על ידי האגף באמצעות פנייה לכל בתי האבות בבקשה לסייע בגיוס 10 בני משפחה שיקיריהם מתגוררים במקום ו-10 בני משפחה שיקיריהם התגוררו במקום ונפטרו בשנה שקדמה לפנייה. צוותי בתי האבות פנו אל בני משפחה בבקשה להתראיין ולאחר שהתקבלה הסכמתם, פרטי הקשר הועברו למכון ברוקדייל. בסך הכול הועברו שמות של 92 בני משפחה, מהם רואיינו 72. מאחר שהתהליך לא כלל מסגרת דגימה ושלבי הגיוס לא היו אקראיים, אפשר להתייחס לממצאים על בני משפחה (פרק 3.2 להלן) כאילו הם תוצאה של מדגם נוחות: ניתן ללמוד מהם, אך אין להניח שהם מייצגים את אוכלוסיית בני המשפחה של דיירים בבתי אבות.

2.5 ניתוח הנתונים

הנתונים נותחו בכלים של סטטיסטיקה תיאורית. הניתוח כלל התפלגויות והשוואות ממוצעים בין קבוצות. השוואת ממוצעים בין קבוצות נעשתה באמצעות ניתוח Anova. ערך p מצוין בלוחות הרלוונטיים בפרק הממצאים. ניתוח רב-משתני נעשה באמצעות רגרסיה ליניארית בשלבים.

2.6 אתיקה

המחקר קיבל את אישורה של ועדת האתיקה של מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל (IRB).

בתי האבות שנכללו במחקר הם בתי אבות בפיקוח משרד הרווחה. בבתי אבות משולבים לא התקיימו ראיונות עם דיירים במחלקות לסיעודיים ולתשושי נפש, הנמצאות בפיקוח משרד הבריאות, אלא עם דיירים במחלקות לעצמאים ולתשושים בלבד, ועל כן לא נדרש אישור משרד הבריאות למחקר.

לאחר בחירה אקראית של הדיירים מתוך רשימה ללא פרטי זיהוי, פנו אל הדיירים בבתי האבות אנשי צוות מן המקום (אח/ות או עובד/ת סוציאלי/ת) ורק אם אלו קיבלו את הסכמתם להשתתף במחקר, פנתה אליהם גם מראיינת. המראיינת הקריאה לדיירים טופס הסכמה מדעת, ואם הביעו הסכמה, הריאיון החל. הובהר בטופס ההסכמה כי כל התשובות ישמרו בסודיות, כי פרטים מן הריאיון לא יימסרו באופן מזהה, אלא רק בדרך של ניתוח סטטיסטי וללא זיהוי הדייר או בית האבות וכי בחירה להשתתף במחקר או לא להשתתף לא תפגע בדייר. בכל שלב יכלו המרואיינים להפסיק את הריאיון. הפנייה אל בני המשפחה נעשתה כאמור לאחר שהביעו הסכמה בפני איש צוות מבית האבות שפרטי ההתקשרות שלהם יועברו אל צוות המחקר. בפנייה הטלפונית אל בני המשפחה הוסברו מטרות המחקר והוקרא טופס הסכמה מדעת. לאחר הסכמה להשתתף במחקר מולא השאלון. לכל אחד מן המשתתפים ניתנה האפשרות לעצור את הריאיון בכל שלב שהוא.

3. ממצאים

3.1 דיירים בבתי אבות

3.1.1 מאפיינים כלליים של הדיירים

לוח 2 מתאר את המאפיינים הכלליים של הדיירים בבתי האבות שהשתתפו במחקר. מן הלוח עולה שכ-60% מן הדיירים היו בני 80 ומעלה. 21.4% מכלל הדיירים היו בני 90 ומעלה. 68% מהם הן נשים. רוב הדיירים (62.8%) התגוררו בבית האבות בין שנה לחמש שנים. 52.2% מן הדיירים היו אלמנים ועוד 23% גרושים. 15% מהם היו נשואים. ל-81.6% מן הדיירים יש ילדים, לרובם (76.7%) בין ילד אחד לשלושה ילדים. רוב הדיירים (77.4%) לא נולדו בארץ.

לוח 2: מאפייני רקע של דיירי בתי אבות

מאפיין	N	קטגוריות	%
סך הכול	223		100.0
גיל	220	עד 70	13.6
		79-70	25.9
		89-80	39.1
		90 ומעלה	21.4
מגדר	219	גברים	32.0
		נשים	68.0
ותק בבית האבות	218	עד שנה	7.8
		שנה עד חמש שנים	62.8
		חמש עד עשר שנים	17.0
		מעל עשר שנים	12.4
מצב משפחתי	222	רווק/ה	8.6
		נשוי/אה	14.9
		גרוש/ה	23.0
		אלמן/ה	52.2
		אחר	1.3
ילדים	217	ללא ילדים	18.4
		אחד עד שלושה	62.6
		ארבעה או יותר	19.0
ארץ לידה	217	ישראל	22.6
		חו"ל	77.4

3.1.2 תחושת הביתיות של הדיירים

למדידת תחושת הביתיות של הדיירים השתמשנו כאמור בכלי מחקר ייעודי – שאלון שפותח כדי לאמוד את ארבעת הממדים של ביתיות: הפרדה, חיבור, יחסים דינמיים ואווירה (ר' תת פרק 1.2.5 לעיל). השאלון כולל 22 היגדים הרלוונטיים לארבעת הממדים הללו. מידת ההסכמה עם כל היגד נעה בין 1 (כלל לא מסכים) ל-5 (מסכים בהחלט). תוצאות השאלון מפורטות בלוח 3.

לוח 3: התפלגות תשובות הדיירים בשאלון ביתיות (באחוזים, N=223)

סך הכול	5	4	3	2	1	רלוונטי לממד	היגד (על פי ארבעת הממדים)
100.0	27.1	38.3	16.9	14.2	3.4	אווירה	אני מרגיש כאן בבית
100.0	19.1	40.2	17.9	16.2	6.6	אווירה	במקום הזה יש הרגשה קרה וסטריילית
100.0	40.1	50.2	5.2	4.1	0.4	אווירה	אני מרגיש בטוח כאן
100.0	29.6	46.0	14.3	7.4	2.7	אווירה	יש כאן מקומות שנעים לי להיות בהם
100.0	26.7	48.9	9.7	11.2	3.5	אווירה	יש במקום הזה תחושה של חמימות וביתיות
100.0	27.3	54.8	9.8	3.2	4.8	אווירה	אני מרגיש חלק מן המקום הזה
100.0	16.9	47.8	18.9	12.3	4.1	חיבור	יש בסביבתי דברים שהם יקרים לליבי
100.0	22.8	53.8	14.4	7.5	1.5	חיבור	כאן אני יכול להיות מי שאני באמת
100.0	23.6	33.8	17.8	16.0	8.7	חיבור	אני מרגיש לא שייך לכאן
100.0	21.4	40.4	8.9	20.1	9.2	חיבור	אני מרגיש מבודד כאן
100.0	16.7	39.5	23.7	11.9	8.3	חיבור	כשאני לא כאן, אני מחכה לרגע שאחזור לכאן
100.0	21.5	35.0	11.3	22.8	9.5	חיבור	אני מרגיש כאן מנותק מן החיים שלי
100.0	20.2	44.1	12.9	16.0	7.0	חיבור	אני מרגיש בבית עם האנשים כאן
100.0	15.7	33.6	25.0	18.1	7.6	חיבור	אני מוקף באנשים זרים
100.0	43.4	47.3	4.8	4.0	0.4	יחסים דינמיים	אני מרגיש שדואגים לי כאן
100.0	32.8	48.8	12.1	4.9	1.4	יחסים דינמיים	מעריכים אותי כאן כאדם
100.0	14.7	40.2	23.0	16.4	4.7	יחסים דינמיים	המקום הזה זקוק לי
100.0	21.2	48.3	18.1	7.5	4.9	יחסים דינמיים	אני מרגיש מחובר לאנשים שאכפת לי מהם
100.0	28.1	50.2	10.8	9.2	1.7	יחסים דינמיים	אני מרגיש רצוי כאן
100.0	18.2	38.1	20.1	19.6	4.0	הפרדה	אני יכול לעשות כאן מה שאני רוצה
100.0	32.1	49.7	7.7	7.7	2.7	הפרדה	יש לי כאן מספיק פרטיות
100.0	25.0	47.9	15.9	9.3	1.9	הפרדה	מתייחסים אלי כאן כאל אדם אינדיבידואלי

מתוך נתונים אלו חישבנו ציון ממוצע שהדיירים נתנו לכל אחד מן הממדים וכן ציון כולל של תחושת ביתיות. כדי לחשב מדד היה צורך לעשות זקיפה במקרה של ערכים חסרים. אנו השתמשנו בציון השכיח של הפרט בכל ממד וזקפנו אותו במקרה של ערך חסר. בחישוב המדד והזקיפה נכללו רק דיירים שהשלימו את החלק הראשון בשאלון שדן בתחושת הביתיות, אך דילגו על שאלה אחת או יותר מתוכו. לא נכללו דיירים שהחלו לענות על השאלון ולא השלימו כלל חלק זה. פירוט מספר הערכים החסרים בכל שאלה מופיע בלוח א' בנספח.³

הציון הממוצע שנתנו הדיירים בכל ממד מפורט בלוח 4. הוא יכול לנוע בין 1 ל-5. בפועל הציון הנמוך ביותר היה 3.53, והוא ניתן בממד החיבור, והציון הגבוה ביותר היה 3.89, והוא ניתן בממד היחסים הדינמיים.

לוח 4: ציון ממוצע בממדי ביתיות (N=223)

המדד הכולל	יחסים דינמיים	חיבור	הפרדה	אווירה	ציון ממוצע
3.76	3.89	3.51	3.78	3.87	ציון ממוצע
0.53	0.65	0.65	0.68	0.70	סטיית תקן

בשאלון תחושת הביתיות נשאלו הדיירים גם שתי שאלות רקע על מידת הידע המוקדם שהיה להם על בית האבות ועל אפשרות הבחירה שהייתה להם בעניין המגורים בו. מן הממצאים עלה כי ל-57.0% מן הדיירים לא היה כל ידע מוקדם על בית האבות ול-26.3% היה ידע מועט. בסך הכול, 83.3% חשו שלא היה להם ידע מספק על בית האבות לפני הכניסה אליו. עוד עולה כי 36.2% מן הדיירים חשו שלא היו להם אפשרויות לבחור מתוכן את מסגרת המגורים ול-22.0% הייתה תחושה שאפשרות הבחירה הייתה מועטה. 14.3% חשו שהייתה להם אפשרות בחירה רבה, ו-27.5% חשו שבית האבות שהם גרים בו הוא לחלוטין הבחירה שלהם (לוח 5).

לוח 5: ידע מוקדם על בית האבות והאפשרות לבחור לגור בו (באחוזים, N=219)

ידע מוקדם על בית האבות	%	מידת האפשרות לבחור בבית האבות	%
כלום	57.0	לא הייתה אפשרות בחירה	36.2
מעט	26.3	הייתה מעט אפשרות בחירה	22.0
הרבה	11.6	הייתה אפשרות בחירה רבה	14.3
ידעתי הכול	5.2	זו לחלוטין הבחירה שלי	27.5
סך הכול	100.0		100.0

³ בהמשך פרק הממצאים יובא גם ניתוח רב-משתני.

בחנו אם יש מתאם בין מידת הידע המוקדם ואפשרות הבחירה ובין תחושת הביתיות. ניתוח הממצאים העלה כי חוץ מבמדד החיבור, יש הבדל מובהק בציון הממוצע של תחושת הביתיות לפי רמת הידע המוקדם: ידע מוקדם גבוה יותר לווה בציון גבוה יותר בתחושת הביתיות. למשל בממד האווירה, דיירים שלדבריהם לא ידעו דבר על בית האבות נתנו את הציון הממוצע 3.84, ואילו דיירים שלדבריהם ידעו הכול נתנו את הציון הממוצע 4.30 (לוח 6).

לוח 6: ידע מוקדם על בית האבות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=219)

ידע מוקדם על בית האבות	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
כלום	3.84	3.78	3.47	3.86	3.74
מעט	3.83	3.58	3.53	3.86	3.70
הרבה	3.91	4.12	3.58	3.97	3.90
הכול	4.30	3.91	3.82	4.27	4.08
ערך P	0.022	0.001>	0.072	0.025	0.004

בדומה, יש מתאם גם בין מידת האפשרות לבחור במסגרת המגורים הנוכחית ובין תחושת הביתיות. הנתונים מראים כי אפשרות בחירה רבה יותר מתואמת עם ציונים גבוהים יותר בתחושת הביתיות בממדים אווירה, חיבור, יחסים דינמיים ובמדד הכולל. כך למשל, בממד היחסים הדינמיים הציון הממוצע שנתנו דיירים שלא הייתה להם אפשרות בחירה היה 3.78 והציון שנתנו דיירים שהעידו שהבחירה בבית האבות הייתה לחלוטין שלהם היה 4.04 (לוח 7).

לוח 7: אפשרות בחירה בבית האבות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=219)

אפשרות הבחירה לגור בבית האבות הנוכחי	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
לא הייתה אפשרות בחירה	3.76	3.72	3.34	3.78	3.65
הייתה מעט אפשרות בחירה	3.80	3.75	3.44	3.85	3.71
הייתה אפשרות בחירה רבה	3.74	3.89	3.51	3.95	3.77
זו לחלוטין הבחירה שלי	4.13	3.80	3.81	4.04	3.95
ערך P	0.001>	0.384	0.001>	0.008	0.001>

3.1.3 מתאם בין תחושת הביתיות ובין מאפייני גישת 'השינוי התרבותי' ושביעות הרצון מן התנאים בבית האבות

מאפייני גישת 'השינוי התרבותי' והקשר שלהם לתחושת הביתיות

כפי שתואר בסקירת הספרות, התנועה לשינוי תרבותי שמה דגש על שינוי בדרך שבה נתפס המושג 'בית אבות': התפיסה הפיזית של המבנה והתפיסה הניהולית של המוסד (למשל, אנשי צוות קבועים לטיפול באותם דיירים, אוטונומיה וחופש בחירה לדיירים, מעורבות והשפעה של הדיירים על התנהלות המקום וכן פרטיות רבה יותר בחדרים, מטבחונים לשימוש הדיירים, מרחבים המדמים חדרים מגורים ועוד). למדידת שינוי תרבותי בבתי אבות בדקנו את קיומם של חלק מרכיבים אלו ונעזרנו בשאלון ממחקר קודם בנושא (שנור ומנהיים, 2017). רכיבים של שינוי תרבותי שנבדקו הם התחושה שיש לדיירים בנוגע ליכולת שלהם להשפיע על המתרחש בבית האבות ולהשמיע את קולם, במידת ההיכרות והקשר שלהם עם אנשי הצוות, במידת ההיכרות והקשר שלהם עם דיירים אחרים ובאפשרות שלהם להשפיע על בחירת המזון ועל שעות השינה. אנו בוחנים כאן את המתאם בין מאפיינים של גישת השינוי התרבותי ובין תחושת הביתיות בבית האבות.

לוח 8 מפרט את יכולת ההשפעה של הדיירים בבית האבות (מידת קיומה של כתובת לפנות אליה, הכוח להשפיע ולשנות דברים בבית האבות והיכולת להשמיע את קולם ורצונותיהם). מן הלוח עולה כי 39.7% מן הדיירים חשו שיש להם יכולת השפעה רבה או רבה מאוד. 60.3% חשו שיכולת ההשפעה שלהם מעטה או שאין להם כלל יכולת השפעה.

לוח 8: יכולת ההשפעה של הדיירים על הנעשה בבית האבות (באחוזים, N=176)

יכולת ההשפעה	
רבה מאוד	5.4
רבה	34.3
מעטה	40.4
בכלל לא או מעטה מאוד	19.9
סך הכול	100.0

בחינת המתאם בין יכולת ההשפעה בבית האבות ובין תחושת הביתיות מעלה כי יש הבדלים מובהקים בין הציונים שנתנו הדיירים למידת ההשפעה שלהם על הנעשה בבית האבות ובין תחושת הביתיות שלהם בו, בכל הממדים. כך למשל, בממד האווירה, הציון הממוצע של מי שחש שיש לו יכולת השפעה רבה מאוד על הנעשה בבית האבות היה 4.50, ואילו הציון הממוצע של מי שחש שאין לו יכולת השפעה היה 3.63 (לוח 9).

לוח 9: יכולת השפעה על הנעשה בבית האבות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=176)

יכולת ההשפעה על הנעשה בבית האבות	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
רבה מאוד	4.50	4.19	4.18	4.29	4.29
רבה	4.19	3.88	3.72	4.13	3.98
מעטה	3.65	3.64	3.38	3.85	3.63
בכלל לא או מעטה מאוד	3.63	3.69	3.32	3.56	3.55
ערך P	0.001>	0.001	0.001>	0.001>	0.001>

לוח 10 מפרט את מידת הקשרים שהיו לדיירים בבית האבות עם אנשי הצוות ועם הדיירים האחרים. נמצא כי ל-56.1% מן הדיירים היו קשרים עם כל אנשי הצוות, ובסך הכול ל-85% היו קשרים עם רוב אנשי הצוות או עם כולם. הקשרים עם דיירים אחרים פחותים: 30.6% דיווחו על קשרים עם כל הדיירים האחרים ו-42% על קשרים עם רובם.

לוח 10: מידת קשרי הדיירים בבתי האבות עם אנשי הצוות ועם דיירים אחרים (באחוזים)

קשרים עם אנשי הצוות (N=188)	קשרים עם דיירים אחרים (N=183)
1.5	אין קשר
13.4	קשר עם חלקם
29.0	קשר עם רובם
56.1	קשר עם כולם
100.0	סך הכול

לוח 11 מראה מתאם בין מידת הקשרים עם אנשי הצוות ובין תחושת הביתיות, חוץ מבממד הפרדה. ככל שלדיירים היה קשר עם חלק גדול יותר מאנשי הצוות, כך הציון בתחושת הביתיות היה גבוה יותר. למשל, הציון הממוצע בממד היחסים הדינמיים של מי שלא היו להם קשרים עם אנשי הצוות היה 3.59 והציון של מי שהיו להם קשרים עם כולם היה 4.02.

לוח 11: קשרים עם אנשי צוות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=180)

קשרים עם אנשי הצוות	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
אין קשרים	3.20	3.65	3.28	3.59	3.43
קשרים עם חלקם	3.29	3.65	3.04	3.45	3.36
קשרים עם רובם	3.87	3.71	3.47	3.93	3.74
קשרים עם כולם	4.06	3.85	3.69	4.02	3.90
ערך P	0.001>	0.163	0.001>	0.001>	0.001>

ניתוח המתאם בין תחושת הביתיות ובין מידת הקשרים עם דיירים אחרים מעלה כי קיום קשרים עם רוב הדיירים שיפר את הציון הממוצע בתחושת הביתיות. ההבדלים מובהקים, חוץ מבממד הפרדה. למשל, הציון הממוצע שהדיירים נתנו לתחושת הביתיות בממד האווירה, בקרב מי שלא היו להם קשרים עם דיירים אחרים, היה 3.18, והציון הממוצע בקרב מי שהיו להם קשרים עם כולם היה 4.11 (לוח 12).

לוח 12: קשרים עם דיירים אחרים ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=179)

קשרים עם דיירים אחרים	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
אין קשרים	3.18	3.75	3.25	3.92	3.53
קשרים עם חלקם	3.84	3.79	3.29	3.71	3.66
קשרים עם רובם	3.85	3.69	3.50	3.80	3.71
קשרים עם כולם	4.11	3.89	3.80	4.21	4.00
ערך P	0.001>	0.143	0.001>	0.001>	0.001>

לוח 13 מפרט את יכולתם של הדיירים להשפיע על המזון המוגש בבית האבות, כפי שהיא נתפסת על ידי הדיירים. 40.2% מן הדיירים דיווחו שלא הייתה להם כל יכולת השפעה על המזון בבית האבות. 33.9% דיווחו שהייתה להם יכולת השפעה במידה מסוימת ואילו 25.9% מן הדיירים דיווחו שהייתה להם יכולת השפעה רבה מאוד. בסך הכול דיווחו הדיירים שיכולת ההשפעה שלהם על המזון הייתה חלקית או נמוכה.

לוח 13: יכולת הדיירים להשפיע על המזון בבית אבות (באחוזים, N=164)

יכולת ההשפעה על המזון	
בכלל לא	40.2
במידה מסוימת	33.9
במידה רבה מאוד	25.9
סך הכול	100.0

בדקנו את המתאם בין תחושת הביתיות ליכולת ההשפעה על המזון. מצאנו כי הציון הממוצע בתחושת הביתיות היה גבוה יותר (הבדל מובהק) כאשר הדיירים דיווחו על יכולת השפעה רבה יותר על המזון, חוץ מבממד הפרדה. כך למשל, הציון הממוצע בתחושת הביתיות בממד הכולל שנתנו מי שחשו שלא הייתה להם כלל יכולת השפעה על המזון היה 3.69; ומי שחשו שהייתה להם יכולת השפעה רבה מאוד על המזון נתנו בממוצע את הציון 3.96 (לוח 14).

לוח 14: יכולת השפעה על המזון ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=164)

יכולת ההשפעה על המזון	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
בכלל לא	3.74	3.82	3.41	3.80	3.69
מסוימת	3.86	3.69	3.52	3.90	3.74
רבה מאוד	4.14	3.84	3.72	4.12	3.96
ערך P	0.001>	0.192	0.002	0.002	0.001

בלוח 15 מפורטים הממצאים על האפשרות שיש לדיירים לבחור את שעות השינה שלהם. הנתונים מראים כי רוב הדיירים (53.6%) דיווחו שיש להם אפשרות מלאה לבחור את השעות, ועוד 15.2% דיווחו כי אפשרות זו קיימת בדרך כלל. 21.4% מן הדיירים ציינו כי אין להם בכלל אפשרות לבחור את שעות השינה ו-9.8% דיווחו כי אפשרות כזו קיימת לפעמים. בסך הכול 68.8% דיווחו שיש להם אפשרות לבחור את שעות השינה שלהם – תמיד או בדרך כלל.

לוח 15: אפשרות הדיירים לבחור את שעות השינה שלהם (באחוזים, N=182)

אפשרות לבחור שעות שינה	
אין אפשרות	21.4
יש לפעמים	9.8
בדרך כלל יש	15.2
יש תמיד	53.6
סך הכול	100.0

לוח 16 בוחן את המתאם בין תחושת הביתיות לאפשרות לבחור שעות שינה. מן הממצאים עלה כי חוץ מבממד האווירה, יש מתאם חלקי: אפשרות רבה יותר לבחירת שעות שינה לוותה בדרך כלל בציון ממוצע גבוה יותר בתחושת ביתיות. את הציון הממוצע הגבוה ביותר נתנו הדיירים שדיווחו כי בדרך כלל הם יכולים לבחור שעות שינה. כך למשל, במדד הכולל, הציון הממוצע שנתנו מי שדיווחו כי אינם יכולים לבחור שעות שינה היה 3.66; הציון הממוצע שנתנו מי שבדרך כלל כן יכולים לבחור שעות שינה היה 3.92 והציון הממוצע שנתנו דיירים שתמיד יכולים לבחור שעות שינה היה 3.78.

לוח 16: אפשרות לבחור שעות שינה ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=182)

אפשרות לבחור שעות שינה	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
אין אפשרות	3.79	3.59	3.49	3.76	3.66
יש לפעמים	3.97	3.73	3.59	3.83	3.78
בדרך כלל יש	4.00	3.74	3.82	4.12	3.92
יש תמיד	3.88	3.86	3.45	3.93	3.78
ערך P	0.299	0.033	0.001	0.019	0.019

אחד הנושאים המוזכרים בספרות בקשר לשינוי תרבותי בבתי אבות הוא אופן ציון פטירתם של דיירים. במסגרת השינוי התרבותי הוצע ליידע את דיירי בית האבות באמצעות מודעה, טקס או בדרך מכבדת אחרת, על לכתו של אדם, כפי שנהוג בקהילה. ציון הפטירה עשוי ליצור תחושה שזוכרים את האנשים שחיו בבית האבות, ועל כן דיירים יכולים לצפות שאחרי לכתם גם אותם יצינו ויזכרו. לוח 17 מפרט את דיווח הדיירים על ציון פטירתם של דיירים בבית האבות. רוב הדיירים דיווחו שבבית האבות שהם גרים בו לא נוהגים לציין את פטירתם של דיירים בכלל, או שעושים זאת לעיתים רחוקות (83.2%). 13.4% מן הדיירים דיווחו שבבית האבות שלהם נהוג לעשות זאת דרך קבע או לעיתים קרובות. לא מצאנו מתאם בין תחושת הביתיות ובין האופן שבו נוהגים לציין את פטירתם של דיירים בבית האבות.

לוח 17: ציון פטירת דיירים בבית האבות (באחוזים, N=172)

ציון פטירתם של דיירים בבית האבות	
לא מציינים בכלל	73.0
מציינים לעיתים רחוקות	10.2
מציינים לעיתים קרובות	3.5
מציינים בקביעות	13.4
סך הכול	100.0

שביעות רצון מן התנאים בבית האבות והקשר שלה לתחושת הביתיות

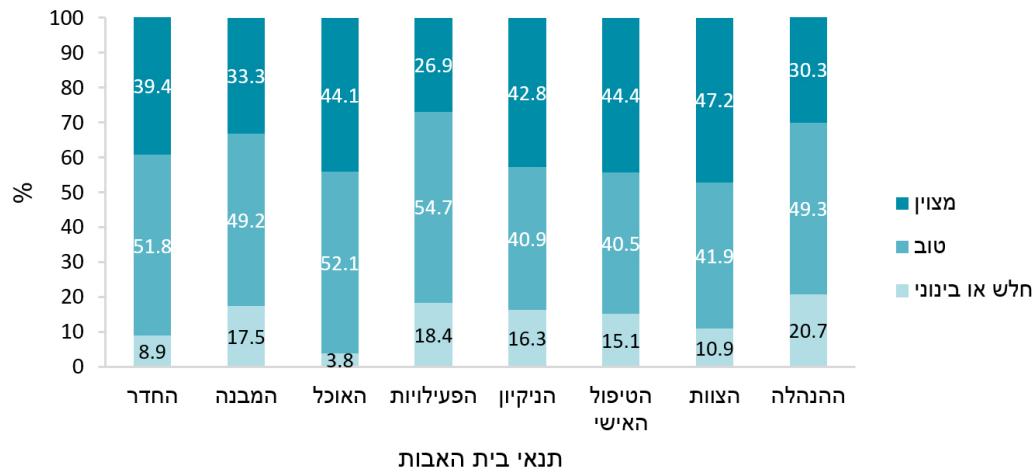
בפרק זה מוצגים דיווחי הדיירים על שביעות הרצון שלהם מן התנאים בבית האבות (תרשים 1 ולוח 2 בנספח) והקשרים בין שביעות הרצון לתחושת הביתיות.

התחומים שעליהם נשאלו הדיירים:

- החדר: גודל החדר, כמות מקומות האחסון בו וחדר השירותים והרחצה
- מבנה בית האבות: אזור הכניסה, חדר האוכל והאזורים שמחוץ למבנה, כגון חצר, גן, שבילי הליכה
- האוכל: מגוון, כמות, טמפרטורת האוכל וזמני הארוחות
- הפעילויות: מגוון, כמות הפעילויות במשך השבוע ובסופי שבוע, הזדמנות להתרועע עם דיירים אחרים ופעילויות מחוץ לבית האבות
- הניקיון: ניקיון ושיירותי כביסה
- הטיפול בדייר: טיפול רפואי וטיפול אישי
- יחס הצוות: התנהגות בכבוד ובאדיבות, כיבוד הפרטיות, מהירות תגובה לבקשות עזרה
- הקשר עם ההנהלה: עד כמה מיידעים את הדיירים על דברים שעשויים להשפיע עליהם, אפשרות הדיירים לפנות ולהעביר את דעתם להנהלה או לדון עם הצוות על דברים המטרידים אותם בבית האבות.

תרשים 1 מראה כי רוב הדיירים מרוצים מן התנאים בבית האבות. בולט בכך הוא יחס הצוות המטפל: 47.2% דירגו את יחס הצוות 'מצוין'. עם זאת 10.9% דירגו את יחס הצוות 'חלש או בינוני'. יש לשים לב לתחום הפעילויות ששביעות הרצון ממנו נמוכה: 26.9% נתנו לפעילויות את הדירוג 'מצוין' ו-18.4% - 'חלש או בינוני'. גם שביעות הרצון מן הקשר עם ההנהלה נמוכה יחסית: 30.3% דירגו 'מצוין' ו-20.7% 'חלש או בינוני'. אשר לשאלה על מידת היידוע על שינויים הנעשים בבית האבות ועשויים להשפיע על הדיירים, 46% מן הדיירים נתנו ציון 'חלש' או בינוני' בסוגיה זו, 34.9% ציון 'טוב' ו-19% 'מצוין' (לוח א3 בנספח).

תרשים 1: שביעות רצון הדיירים מתנאי בית האבות (באחוזים)

בלוחות שלהלן מוצגים המתאמים בין שביעות הרצון של הדיירים מן התנאים בבית האבות ובין תחושת הביתיות.

בחינת המתאם בין שביעות הרצון של הדיירים מן החדר ובין תחושת הביתיות מעלה כי בכל הממדים יש מתאם. כך למשל, הציון הממוצע בממד האווירה שנתנו דיירים שדירגו את שביעות הרצון מן החדר בציונים 'חלש' או 'בינוני' היה 3.23 ושל דיירים שדירגו את שביעות הרצון מן החדר בציון 'מצוין' היה 4.28 (הבדלים מובהקים) (לוח 18).

לוח 18: שביעות רצון מן החדר ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=204)

שביעות רצון מן החדר	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.23	3.42	3.13	3.57	3.34
טוב	3.72	3.73	3.38	3.76	3.65
מצוין	4.28	3.96	3.85	4.22	4.08
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

לוח 19 מציג מתאם בין תחושת הביתיות ובין שביעות הרצון מן המבנה. הדיירים שהיו שבעי רצון מן המבנה נתנו ציון ממוצע גבוה יותר בממדי תחושת הביתיות מאשר דיירים ששביעות הרצון שלהם מן המבנה הייתה נמוכה. למשל, דיירים ששביעות הרצון שלהם מן המבנה הייתה חלשה או בינונית נתנו את הציון הממוצע 3.29 בממד החיבור, ואילו דיירים ששביעות הרצון שלהם מן המבנה הייתה מצוינת נתנו את הציון הממוצע 3.92 (הבדלים מובהקים).

לוח 19: שביעות רצון מן המבנה ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=204)

שביעות רצון מן המבנה	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.70	3.51	3.29	3.81	3.58
טוב	3.72	3.79	3.38	3.80	3.67
מצוין	4.28	3.95	3.92	4.16	4.08
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

שביעות הרצון מן האוכל נמצאה מתואמת עם תחושת הביתיות, בכל הממדים. ככל שהייתה גבוהה יותר, הציון הממוצע שנתנו הדיירים היה גבוה יותר (ההבדלים מובהקים). הציון הממוצע בממד הכולל של מי שלא היו שבעי רצון מן האוכל היה 3.08 ואילו הציון של דיירים שדירגו את האוכל כמצוין היה 4.05 (לוח 20).

לוח 20: שביעות רצון מן האוכל ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=201)

שביעות רצון מן האוכל	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.12	3.09	3.05	3.04	3.08
טוב	3.69	3.67	3.37	3.71	3.61
מצוין	4.20	3.98	3.79	4.24	4.05
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

גם שביעות הרצון מן הפעילויות נמצאה מתואמת עם תחושת הביתיות בכל הממדים (הבדלים מובהקים). מי שדיווח על שביעות רצון נמוכה יותר מן הפעילויות נתן גם ציון נמוך יותר בתחושת הביתיות. מי שדיווח על שביעות רצון גבוהה מן הפעילויות נתן גם ציון גבוה יותר בתחושת הביתיות. בולט הציון הממוצע הגבוה בתחושת הביתיות בממדים אווירה ויחסים דינמיים אצל דיירים שדיווחו על שביעות רצון גבוהה מן הפעילויות: 4.28 בממד האווירה ו-4.29 בממד היחסים הדינמיים. המתאם הזה מצביע על החשיבות הרבה שיש לפעילויות ביצירת תחושת הביתיות (לוח 21).

לוח 21: שביעות רצון מן הפעילויות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=201)

שביעות רצון מן הפעילויות	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלשה או בינונית	3.29	3.46	3.03	3.45	3.31
טובה	3.89	3.70	3.53	3.88	3.75
מצוינת	4.28	4.13	3.92	4.29	4.15
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

שביעות הרצון מן הניקיון נמצאה גם היא מתואמת עם תחושת הביתיות, בכל הממדים (הבדלים מובהקים). ההבדלים בתחושת הביתיות בולטים בין מי שדירגו את הניקיון 'מצוין' (ציון ממוצע של 4.03 בממד הכולל) לבין מי שדירגו את הניקיון 'טוב' ו'חלש או בינוני' (3.59 ו-3.63 בהתאמה), (לוח 22).

לוח 22: שביעות רצון מן הניקיון ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=205)

שביעות רצון מן הניקיון	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.70	3.68	3.35	3.78	3.63
טוב	3.67	3.60	3.37	3.74	3.59
מצוין	4.19	4.01	3.78	4.14	4.03
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

לוח 23 מציג את המתאם בין שביעות הרצון מן הטיפול האישי ובין תחושת הביתיות. הנתונים מראים כי שביעות רצון גבוהה יותר מתואמת עם ציון ממוצע גבוה יותר בממדי תחושת הביתיות (הבדלים מובהקים).

לוח 23: שביעות רצון מן הטיפול האישי ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=199)

שביעות רצון מן הטיפול האישי	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.51	3.44	3.31	3.60	3.46
טוב	3.69	3.67	3.39	3.75	3.63
מצוין	4.22	3.99	3.77	4.19	4.04
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

הנתונים בלוח 24 מראים מתאם בין תחושת הביתיות לבין שביעות הרצון מן הצוות. ככל ששביעות הרצון מן הצוות הייתה גבוהה יותר, כך הציון הממוצע בממדי הביתיות היה גבוה גם הוא (הבדלים מובהקים). לדוגמה, הציון הממוצע בממד החיבור שנתנו מי שדירגו את יחס הצוות כ'חלש או בינוני' היה 3.19 ואילו הציון הממוצע שנתנו מי שדירגו את יחס הצוות כ'מצוין' היה 3.79.

לוח 24: שביעות רצון מן הצוות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=200)

שביעות רצון מן הצוות	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.37	3.48	3.19	3.36	3.35
טוב	3.66	3.63	3.36	3.77	3.61
מצוין	4.21	3.96	3.79	4.16	4.03
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

שביעות הרצון מן ההנהלה נמצאה מתואמת עם תחושת הביתיות, בכל הממדים (הבדלים מובהקים). ככל ששביעות הרצון הייתה גבוהה יותר, הציון בתחושת הביתיות היה גבוה גם הוא. למשל, הציון הממוצע בממד הכולל שנתנו מי שדירגו את הקשר עם ההנהלה 'חלש או בינוני' היה 3.43 והציון שנתנו מי שדירגו את הקשר עם ההנהלה 'מצוין' היה 4.12. הציונים הממוצעים בממדי האווירה והיחסים הדינמיים שנתנו מי שדירגו את שביעות הרצון מן ההנהלה כמצוינת היו גבוהים במיוחד (4.34 ו-4.33) (לוח 25).

לוח 25: שביעות רצון מן ההנהלה ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=195)

שביעות רצון מן ההנהלה	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
חלש או בינוני	3.47	3.52	3.32	3.39	3.43
טוב	3.76	3.72	3.42	3.86	3.69
מצוין	4.34	3.99	3.83	4.33	4.12
ערך P	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>	0.001>

3.1.4 בדידות

תחושת בדידות היא מאפיין ידוע בזיקנה. הנתונים בכלל האוכלוסייה מעידים שעם העלייה בגיל עולה שיעור המדווחים על תחושת בדידות (מדי פעם או לעיתים קרובות): 27% מבני ה-65-74 מדווחים על בדידות ו-39% מבני ה-75+ (שנור ובאר, 2019). בדקנו את תחושת הבדידות בקרב הדיירים בבתי האבות: 59.0% מן הדיירים דיווחו על תחושת בדידות מדי פעם או לעיתים קרובות (לוח 26).

לוח 26: דיווח על תדירות תחושת בדידות (באחוזים, N=186)

תדירות תחושת בדידות	
26.0	אף פעם לא
14.9	לעיתים רחוקות
36.7	לפעמים / מדי פעם
22.3	לעיתים קרובות
100.0	סך הכול

לוח 27 מציג את המתאם בין תחושת הבדידות לתחושת הביתיות של הדיירים בבתי האבות. מן הממצאים עלה כי יש מתאם שלילי בין השתיים. המתאם נמצא מובהק בממדים אווירה, חיבור, יחסים דינמיים ובמדד הכולל. למשל, הציון הממוצע במדד הכולל שנתנו דיירים שדיווחו על בדידות לעיתים קרובות הוא 3.37 והציון הממוצע שנתנו דיירים שדיווחו שאינם סובלים מבדידות הוא 3.95. מאחר שלא ניתן לעמוד במחקר זה על סיבתיות, נציין שמשמעות הדברים אינה בהכרח שתחושת הביתיות מפחיתה את תחושת הבדידות, או להפך. אבל ניתן להצביע על המתאם השלילי בין התחושות. הניתוח הרב-משתני להלן ממקד את תרומת בדידות בהסבר תחושת הביתיות בממד החיבור.

לוח 27: תדירות תחושת הבדידות ותחושת ביתיות, ציונים ממוצעים לפי ממד (N=186)

תדירות תחושת בדידות	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
אף פעם לא	4.05	3.80	3.86	4.09	3.95
לעיתים רחוקות	3.98	3.97	3.71	4.02	3.92
לפעמים / מדי פעם	3.99	3.74	3.55	3.96	3.81
לעיתים קרובות	3.39	3.60	2.99	3.52	3.37
ערך P	>0.001	0.016	>0.001	>0.001	>0.001

3.1.5 העדפות כלליות של הדיירים

בסיום השאלון נשאלו הדיירים על העדפותיהם בעניין אפשרויות שונות בבית האבות, כגון שירותי כביסה, ארוחות קלות ופעילויות.

שירותי כביסה

השאלה נועדה לבדוק אם הדיירים היו מעדיפים לכבס בעצמם (לו עמדה מכונת כביסה לרשותם בבית האבות) או שהם מעדיפים שבית האבות יכבס בעבורם. 61.5% מן הדיירים השיבו שהם מעדיפים שבית האבות יכבס בעבורם ועוד 11.2% השיבו שקשה להם לכבס בעצמם. 19.9% היו מעדיפים לכבס בעצמם (לוח 4א בנספח). חלק מן הדיירים שבחרו לפרט (N=12) השיבו שהם מכבסים בעצמם או שבני המשפחה מכבסים בעבורם, וחלק השיבו שהיו מעדיפים לכבס בעצמם אלא שהמשימה קשה להם.

הכנת ארוחות קלות

השאלה נועדה לבדוק את העדפות הדיירים בקשר להכנה עצמאית של ארוחות קלות (למשל ארוחות בוקר וערב) בעצמם. 55.9% מן הדיירים השיבו שהם מעדיפים לקבל את כל הארוחות מוכנות בחדר האוכל. 25.4% היו מעוניינים באפשרות להכין לעצמם ארוחות קלות ו-12.0% השיבו שהם מתקשים בהכנת האוכל. התוצאות מפורטות בלוח 5א בנספח.

פעילות משותפת עם זקנים בקהילה או מחוץ לבית האבות

השאלה נועדה לבדוק את העדפות הדיירים בעניין פעילות משותפת עם זקנים שאינם גרים בבית האבות. 50.9% מן הדיירים השיבו שהיו מעוניינים בפעילות כזו, 36.2% השיבו שלא היו מעוניינים ו-12.9% לא ידעו להשיב. התוצאות מפורטות בלוח 6א בנספח. מתוך הנשאלים שבחרו לפרט (N=25) חלק השיבו שכבר מתקיימות פעילויות כאלו וחלק השיבו שלא משנה להם אם יתקיימו פעילויות כאלה.

שאלה נוספת נועדה לבדוק את ההעדפה בעניין פעילות מחוץ לבית האבות. 58.9% מן הדיירים השיבו שהיו מעוניינים בפעילות כזו, ועוד 4.9% השיבו שהיו מעוניינים בה בתנאים מסוימים. 32.0% מן הדיירים לא היו מעוניינים בפעילות מחוץ לבית האבות. הדיירים שהשיבו שהם מעוניינים בפעילות מחוץ לבית האבות נשאלו על סוג הפעילות שבה היו מעוניינים. 39.4% היו רוצים לצאת לפעילות תרבות, למשל למוזיאון, לתיאטרון או לסרט. 29.6% היו רוצים לצאת למרכז קניות, למסעדה או לבית קפה. 10.7% היו רוצים לצאת לטיולים ו-11.7% היו מוכנים לצאת לכל הפעילויות. 4.9% היו מעוניינים לצאת לפעילות במרכז יום סמוך ו-3.6% להרצאות או לימודים, ובהם שיעורי דת (לוח 8א בנספח). מתוך הנשאלים שבחרו לפרט (N=22) השיבו חלק מן הדיירים שהיו מעוניינים לבקר בשפת הים וחלק השיבו שמצבם הפיזי אינו מאפשר להם לצאת לטיולים.

מן הממצאים עולה אפוא כי רוב הדיירים היו מעדיפים שבית האבות יכבס את בגדיהם ויכין להם את הארוחות. עם זאת, 19.9% היו מעוניינים באפשרות לכבס בעצמם ו-25.4% היו מעוניינים באפשרות להכין בעצמם ארוחות קלות. הספרות מדווחת שמתן אפשרות להכנת ארוחות קלות משפרת את תחושת הביתיות של דיירים במוסדות. עוד עולה כי בקרב 63.8% מן הדיירים יש רצון לפעילויות מסוגים שונים מחוץ לבית האבות. מן ההערות הפרטניות של חלק מן הדיירים עולה רצון עז ליציאה כלשהי אל מחוץ לבית האבות ("לנשום אוויר"). סוגי הפעילויות המבוקשים פורטו לעיל.

3.1.6 ניתוח רב-משתני להסבר תחושת הביתיות

לאחר הממצאים שתוארו לעיל, בפרק זה אנו מציגים ניתוח רב-משתני הבוחן מה היו המשתנים התורמים במיוחד לתחושת הביתיות. המשתנה המוסבר היה המדד הכולל לתחושת הביתיות. נעשתה רגרסיה ליניארית בשלבים: בשלב הראשון הוכנסו משתנים דמוגרפיים (מגדר, מצב משפחתי, גיל, יש או אין ילדים); בשלב השני הוכנסו משתני גישת השינוי התרבותי (יכולת השפעה בבית האבות, קשרים עם הצוות המטפל, קשרים עם דיירים אחרים, יכולת השפעה על המזון); בשלב השלישי הוכנסו המשתנים המודדים את שביעות הרצון מן התנאים בבית האבות (החדר, המבנה, האוכל, הפעילויות, הניקיון, הטיפול האישי, יחס הצוות, ההנהלה); בשלב הרביעי הוכנסו משתנה הבדידות (לאחר היפוך ערכים כך שהערך הגבוה מציין בדידות בתדירות נמוכה והערך הנמוך מציין בדידות בתדירות גבוהה).

לוח 28 מפרט את תוצאות הרגרסיה בשלב הסופי. כפי שניתן לראות, המשתנים הדמוגרפיים הוצאו מן הרגרסיה כיוון שלא הייתה להם תרומה להסבר. מן המשתנים שנותרו בולטים במיוחד: שביעות הרצון מן החדר, שביעות הרצון מן האוכל, שביעות הרצון מן הפעילויות, הקשר עם הצוות המטפל ושביעות הרצון מן הטיפול האישי. המשתנים שלהלן נמצאו מובהקים אך תרומתם להסבר נמוכה: בדידות, שביעות הרצון מיחס ההנהלה, קשר עם הדיירים ויכולת ההשפעה על המזון. המשתנים שלהלן לא נמצאו מובהקים: יכולת ההשפעה בבית האבות, שביעות הרצון מן הניקיון ושביעות הרצון מן המבנה.

עולה אם כן, שבהינתן כל יתר הגורמים קבועים, תחושת הביתיות מוסברת בעיקר על ידי שביעות הרצון של הדייר מן החדר שבו הוא מתגורר, מן האוכל בבית האבות, מן הפעילויות במקום ומן הקשרים שהוא מצליח לקיים עם הצוות המטפל בו.

לוח 28: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר המדד הכולל של תחושת ביתיות (N=147)

משתנה מסביר	מקדם	ערך P
קבוע	0.960	>0.001
יכולת השפעה בבית האבות	0.014	0.650
קשר עם הצוות	0.119	>0.001
קשר עם הדיירים	0.065	0.022
יכולת השפעה על המזון	-0.066	0.023
שביעות רצון מן החדר	0.164	>0.001
שביעות רצון מן המבנה	-0.007	0.759
שביעות רצון מן האוכל	0.136	0.001
שביעות רצון מן הפעילויות	0.124	>0.001
שביעות רצון מן הניקיון	0.020	0.344
שביעות רצון מן הטיפול האישי	0.092	>0.001
שביעות רצון מיחס הצוות	0.070	0.050
שביעות רצון מיחס ההנהלה	0.065	0.008
בדידות	0.078	>0.001
R בריבוע	0.640	
R בריבוע מתואם	0.624	

בהמשך אנו בוחנים באמצעות ניתוח רב-משתני מה הם המשתנים התורמים לכל אחד מן הממדים בתחושת הביתיות.

לוח 29 מציג את תוצאות הרגרסיה להסבר ממד האווירה בתחושת הביתיות. הרגרסיה נעשתה בשלבים כמתואר לעיל. גם כאן בולטים המשתנים האלה: שביעות הרצון מן החדר, הקשר עם הצוות המטפל, שביעות הרצון מן הפעילויות, שביעות הרצון מן הטיפול האישי, שביעות הרצון מן האוכל ושביעות הרצון מיחס הצוות. משתנה הבדידות יצא לא מובהק מבחינת התרומה להסבר תחושת הביתיות בממד האווירה.

לוח 29: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד האווירה (N=147)

משתנה מסביר	מקדם	ערך P
קבוע	0.205	0.322
יכולת השפעה בבית האבות	0.068	0.122
קשר עם הצוות	0.205	>0.001
קשר עם הדיירים	0.077	0.048
יכולת השפעה על המזון	-0.029	0.463
שביעות רצון מן החדר	0.270	>0.001
שביעות רצון מן המבנה	0.003	0.928
שביעות רצון מן האוכל	0.108	0.048
שביעות רצון מן הפעילויות	0.136	>0.001
שביעות רצון מן הניקיון	0.007	0.815
שביעות רצון מן הטיפול האישי	0.117	>0.001
שביעות רצון מיחס הצוות	0.105	0.031
שביעות רצון מיחס ההנהלה	0.070	0.037
בדידות	0.024	0.406
R בריבוע	0.605	
R בריבוע מתואם	0.587	

לוח 30 מציג את תוצאות הרגרסיה להסבר ממד האווירה בתחושת הפרדה. הרגרסיה נעשתה בשלבים כמתואר לעיל. בניית המתאמים בין המשתנים ובין תחושת הביתיות שפורטו בדוח עלה שיש מתאם בין מאפייני השינוי התרבותי ובין כל ממדי תחושת הביתיות, למעט ממד הפרדה. ניתוח הרגרסיה מאשש זאת. המשתנים המסבירים את ממד הפרדה שונים מן המשתנים המסבירים את יתר הממדים, ולראשונה תרם להסבר גם משתנה דמוגרפי: גברים דיווחו על תחושת ביתיות גבוהה יותר בממד זה מאשר נשים. המשתנים שבלטו בהסבר תחושת הביתיות בממד הפרדה: מגדר (גברים יותר מנשים), שביעות הרצון מן הפעילויות, שביעות הרצון מיחס הצוות, שביעות הרצון מן החדר ושביעות הרצון מן הטיפול האישי. משתנה הבדידות לא היה מובהק מבחינת התרומה להסבר תחושת הביתיות בממד הפרדה.

לוח 30: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד ההפרדה (N=147)

משתנה מסביר	מקדם	ערך P
קבוע	2.419	0.001>
מגדר (קבוצת הבסיס היא 'גברים')	-0.273	0.001>
ילדים (קבוצת הבסיס היא 'יש ילדים')	0.110	0.200
יכולת השפעה בבית האבות	-0.067	0.232
קשר עם הצוות	-0.020	0.722
קשר עם הדיירים	-0.016	0.745
יכולת השפעה על המזון	-0.039	0.430
שביעות רצון מן החדר	0.092	0.053
שביעות רצון מן המבנה	0.049	0.194
שביעות רצון מן האוכל	-0.004	0.947
שביעות רצון מן הפעילויות	0.178	0.001>
שביעות רצון מן הניקיון	0.044	0.220
שביעות רצון מן הטיפול האישי	0.090	0.013
שביעות רצון מיחס הצוות	0.149	0.013
שביעות רצון מיחס ההנהלה	0.039	0.344
בדידות	-0.004	0.906
R בריבוע	0.308	
R בריבוע מתואם	0.273	

לוח 31 מציג את תוצאות הרגרסיה להסבר תחושת הביתיות בממד החיבור. הרגרסיה נעשתה בשלבים כמתואר לעיל. המשתנה שנמצא תורם במידה הרבה ביותר לתחושת הביתיות בממד החיבור היה משתנה הבדידות. עוד משתנים בולטים היו שביעות הרצון מן החדר, הקשר עם הצוות, הקשר עם הדיירים ושביעות הרצון מן הפעילויות. יחס הצוות ויחס ההנהלה לא נמצאו תורמים באופן מובהק לממד החיבור. בעוד שביעות הרצון מן החדר נמצאה תורמת להסבר, שביעות הרצון מן המבנה לא תרמה כלל להסבר תחושת הביתיות בממד החיבור.

לוח 31: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד החיבור (N=147)

משתנה מסביר	מקדם	ערך P
קבוע	0.662	0.001
יכולת השפעה בבית האבות	0.027	0.536
קשר עם הצוות	0.156	0.001
קשר עם הדיירים	0.115	0.003
יכולת השפעה על המזון	0.048-	0.225
שביעות רצון מן החדר	0.175	0.001>
שביעות רצון מן המבנה	0.001>	0.999
שביעות רצון מן האוכל	0.095	0.082
שביעות רצון מן הפעילויות	0.105	0.002
שביעות רצון מן הניקיון	0.042	0.154
שביעות רצון מן הטיפול האישי	0.079	0.007
שביעות רצון מיחס הצוות	0.030	0.537
שביעות רצון מיחס ההנהלה	0.048-	0.152
בדידות	0.204	0.001>
R בריבוע	0.525	
R בריבוע מתואם	0.505	

לוח 32 מציג את תוצאות הרגרסיה להסבר תחושת הביתיות בממד היחסים הדינמיים. הרגרסיה נעשתה בשלבים כמתואר לעיל. המשתנה הבולט ביותר בתרומתו להסבר היה שביעות הרצון מן האוכל. משתנים נוספים בולטים היו שביעות הרצון מיחס ההנהלה, שביעות הרצון מן החדר, הקשר עם הדיירים והקשר עם הצוות. שביעות הרצון מן המבנה נמצאה תורמת ביחס הפוך לממד היחסים הדינמיים, אך ערך המקדם היה קטן מאוד.

לוח 32: תוצאות רגרסיה ליניארית להסבר תחושת הביתיות בממד היחסים הדינמיים (N=147)

משתנה מסביר	מקדם	ערך P
קבוע	0.871	0.001>
יכולת השפעה בבית האבות	-0.015	0.742
קשר עם הצוות	0.126	0.009
קשר עם הדיירים	0.129	0.002
יכולת השפעה על המזון	-0.113	0.008
שביעות רצון מן החדר	0.140	0.001
שביעות רצון מן המבנה	-0.086	0.008
שביעות רצון מן האוכל	0.319	0.001>
שביעות רצון מן הפעילויות	0.076	0.031
שביעות רצון מן הניקיון	-0.022	0.476
שביעות רצון מן הטיפול האישי	0.085	0.007
שביעות רצון מיחס הצוות	0.004	0.935
שביעות רצון מיחס ההנהלה	0.190	0.001>
בדידות	0.087	0.006
R בריבוע	0.510	
R בריבוע מתואם	0.489	

הניתוח הרב-משתני העלה כי ההסבר לחלק מן הממדים דומה, במובן שהמשתנים המסבירים אותם זהים, ואילו חלק מן הממדים שונים אלה מאלה מבחינת המשתנים המסבירים אותם. למשל, המשתנה 'שביעות הרצון מן החדר' הוא משתנה מסביר בכל הממדים, והמשתנה 'שביעות הרצון מן הפעילויות' הוא משתנה מסביר בשלושה ממדים ובמדד הכולל. המשתנה 'יחס הצוות', לעומת זאת, נמצא מסביר רק בממד האווירה.

ממד היחסים הדינמיים, המאופיין על ידי דאגה לאחר ותחושה שדואגים לך, השקעת אנרגיה בסביבה וקבלה של אנרגיה מן הסביבה, מוסבר על ידי משתנים המאופיינים ביחס וקשר: יחס ההנהלה, קשר עם הדיירים וקשר עם הצוות. גם האוכל והחדר חשובים במידה רבה.

ממד האווירה, המאופיין על ידי מילים כגון חמימות, שייכות, משמעות, מוסבר על ידי משתנים התורמים לתחושה של חמימות ושייכות, כגון שביעות הרצון מן החדר ומן האוכל וכן הקשר עם הצוות המטפל, יחס הצוות המטפל ושביעות הרצון מן הפעילויות.

ממד ההפרדה, המאופיין על ידי מקום אישי שיש בו פרטיות, שליטה, זהות, בעלות ובחירה, הוסבר באופן מעט שונה. המשתנה שתרם ביותר להסבר היה מגדר; משתנה זה לא תרם להסבר בממדים אחרים. משתנה נוסף שתרם להסבר ממד ההפרדה הוא 'שביעות רצון מן הפעילויות'. ייתכן כי שביעות רצון מן הפעילויות מקושרת עם תחושות כגון בעלות והידיעה שיש לך אפשרות בחירה. המשתנה 'יחס הצוות', שתרם לממד ההפרדה, מתקשר אולי עם תחושת שליטה ועם זהות. החדר בוודאי מעניק תחושה של פרטיות ובעלות, ואף הטיפול עשוי להתחבר עם תחושות אלו.

משתנה שתרם באופן בולט להסבר ממד החיבור, המאופיין בתחושה של מערכת יחסים, היכרות נעימה והמשכיות, הוא תחושת הבדידות (תדירות נמוכה של תחושת בדידות תרמה לתחושת החיבור). זהו הממד היחיד שהוסבר על ידי בדידות. נוסף על בדידות תורמים להסבר ממד זה – שביעות הרצון מן החדר, הקשרים עם הצוות, עם הדיירים ושביעות הרצון מן הפעילויות, ייתכן כי על ידי תרומה למערכת היחסים ולתחושת היכרות.

3.2 בני משפחה של דיירים בבתי אבות

3.2.1 מאפיינים כלליים של בני המשפחה

בחלק זה מתוארים הממצאים מראיונות עם בני משפחה של דיירים בבתי אבות. כאמור, 72 ראיונות נערכו עם בני משפחה, חלקם עם בני משפחה שיקיריהם התגוררו בבתי האבות בעת הראיונות וחלקם עם בני משפחה שיקיריהם התגוררו בבתי האבות ונפטרו בשנה שקדמה לריאיון. שמות בני המשפחה התקבלו מבתי האבות, לאחר שבני המשפחה הסכימו להתראיין למחקר. לוח 33 מפרט את המאפיינים הכלליים של בני המשפחה שאיתם נערכו ראיונות.

75% מבני המשפחה שרואיינו היו של דיירים שעדיין מתגוררים בבית האבות. בקרב בני המשפחה שרואיינו היו 58% נשים ו-42% גברים. 85% מבני המשפחה הם ילדיהם של הדיירים (לא היו בני זוג של דיירים). כמחצית מבני המשפחה (47%) היו של דיירים הגרים בבית האבות יותר משלוש שנים. 94% מבני המשפחה ביקרו אצל הדייר לפחות פעם בשבוע. 75% יצרו קשר טלפוני (או במסרונים או בדוא"ל) עם הדייר לפחות פעם בשבוע. 22% מן הדיירים לא היו מסוגלים לתקשר באמצעות הטלפון. מבין בני המשפחה של דיירים שהיו מסוגלים לתקשר באמצעות הטלפון, 96% קיימו קשר בתדירות של לפחות פעם בשבוע. על פי ממצאים אלו, בני המשפחה שהשתתפו בריאיון קיימו או מקיימים קשר מתמיד ורצוף עם בני המשפחה שלהם המתגוררים או שהתגוררו בעבר בבית אבות.

לוח 33: מאפייני הרקע של בני משפחה של דיירי בתי אבות

מאפיין	N	קטגוריות	%
סך הכול	72		100.0
האם הדייר בחיים	72	הדייר בחיים	75.0
		הדייר נפטר	25.0
מגדר	72	גבר	41.7
		אישה	58.3
הקשר לדייר	72	בן או בת	84.7
		חתן או כלה	1.4
		אח או אחות	5.6
		קרוב אחר או חבר	6.9
		אפוטרופוס / מיופה כוח	1.4
		תדירות הביקורים אצל הדייר	72
		בערך פעמיים בחודש	4.2
		בערך פעם בחודש	1.4
תדירות קשר טלפוני (כולל מסרונים ודוא"ל) עם הדייר	72	פעם בשבוע או יותר	75.0
		בערך פעמיים בחודש	1.4
		פחות מפעם בחודש	1.4
		לא רלוונטי (הדייר אינו מתקשר באמצעים אלו)	22.2
משך שהות הדייר בבית האבות	57	עד שנה	12.3
		שנה עד שנתיים	24.6
		שנתיים עד שלוש שנים	15.8
		יותר משלוש שנים	47.4

3.2.2 הטיפול בדייר

השאלון לבני המשפחה כלל 30 שאלות שעסקו בשביעות רצונו של בן המשפחה מבית האבות וכן שאלות שעסקו באיכות חייו של הדייר, כפי שהיא נתפסת בעיני בן המשפחה. השאלון עסק בארבעה תחומים: הטיפול בדייר, היחס של הצוות, הסביבה והאוכל.

בארבע שאלות היו ערכים חסרים, ובהן נזקף הערך השכיח של הפרט באותו תחום. לא נעשתה זקיפה כאשר התשובה הייתה 'מסרב לענות'.

נושא הטיפול בדייר, מבחינת מספר השאלות (13), היה הגדול ביותר. השאלות עסקו בטיפול האישי ובתשומת הלב לדייר; ביכולת לקבל טיפול מאחות או מרופא בעת הצורך; בשיתוף בן המשפחה במצב בריאותו של הדייר ובמתן הרגשה שביקוריו רצויים וכי הוא יכול להרגיש רגוע ובטוח, גם אם אינו נוכח במקום; בהתחשבות בדעותיו של בן המשפחה בקביעת הטיפול; במתן אפשרות לבן המשפחה לטפל בדייר; בתחושת בן המשפחה עד כמה הצוות נשען עליו (האם יותר משהיה רוצה?); במתן אפשרות לדייר להחליט בעניין הטיפול בו; ובאיכות הטיפול בדייר. לוח 34 מסכם את תחושת בני המשפחה אשר לטיפול בדייר.

הציון הממוצע שנתנו בני המשפחה לשביעות הרצון מן הטיפול בדייר היה 4.36 (בסולם שבין 1 ל-5). התחומים שבהם שביעות הרצון הייתה פחות גבוהה היו האפשרות לקבל טיפול מרופא בעת הצורך; התחשבות בדעת בן המשפחה בתכנון הטיפול; וטיפול אישי ותשומת לב לדייר.

בשני היגדים, ('הצוות אינו נשען על בן המשפחה יותר ממה שהיה רוצה', ו'נותנים לדייר אפשרות בחירה לקבל או לסרב לטיפול'), סטיית התקן גבוהה ועל כן, למרות הציון הממוצע הגבוה (4.57, ו-4.43) יש לשים לב לשביעות הרצון בנושאים אלו.

לוח 34: חוות הדעת של בני המשפחה על הטיפול בדייר (במספרים וציונים)

מאפיין	N	ציון ממוצע	סטיית תקן
מדד כולל: הטיפול בדייר	49	4.36	0.62
טיפול אישי ותשומת לב לדייר	72	4.22	0.77
אפשרות טיפול אחות מקצועית	69	4.35	0.74
אפשרות טיפול רופאים	69	3.96	0.99
שיתוף בן המשפחה במצב בריאות הדייר	69	4.36	0.80
בן המשפחה מרגיש רצוי בביקוריו	71	4.48	0.67
בן המשפחה מרגיש רגוע ובטוח	71	4.30	0.74
ההנהלה קשובה למה שמטריד את בן המשפחה	68	4.51	0.72
יש לבן המשפחה ביטחון שהדייר מקבל טיפול גם אם הוא לא נוכח	72	4.53	0.65
מתחשבים בדעות בן המשפחה בתכנון הטיפול	65	4.20	0.81
מאפשרים לבן המשפחה לתת טיפול או עזרה	64	4.56	0.66
הצוות אינו נשען על בן המשפחה יותר ממה שהיה רוצה	70	4.57	1.03
נותנים לדייר אפשרות בחירה לקבל טיפול או לסרב לו	61	4.43	1.01
איכות הטיפול בדייר	72	4.50	0.69

3.2.3 הצוות המטפל

חוות הדעת של בני המשפחה על יחס הצוות לדיירים מפורטת בלוח 35. בחלק זה נכללו שאלות שעסקו ביחס הצוות לדייר ואם ההתייחסות כלפיו מכבדת; באיזו מידה הצוות המטפל בדייר הוא צוות קבוע; אם הצוות מכיר את הדייר ומחבב אותו; אם הצוות מקיים את מה שהוא אומר שיעשה; ובאיזו מידה הצוות מתאמץ לפתור בעיות.

הציון הממוצע שנתנו בני המשפחה בנוגע לשביעות הרצון מיחס הצוות לדייר היה 4.32 (בסולם שבין 1 ל-5). השאלות שבהן שביעות הרצון הייתה גבוהה פחות היו אם הצוות מקיים את מה שאמר שיעשה ואם הצוות המטפל קבוע. תחום שבלט במיוחד לטובה היה 'התייחסות מכבדת כלפי הדייר'.

לוח 35: חוות הדעת של בני המשפחה על יחס הצוות לדייר (במספרים וציונים)

מאפיין	N	ציון ממוצע	סטיית תקן
מדד כולל: יחס הצוות לדייר	60	4.32	0.57
התייחסות מכבדת כלפי הדייר	72	4.40	0.70
יחס הצוות לדייר (דאגה, טיפול)	72	4.39	0.70
הצוות המטפל הוא קבוע	69	4.28	0.70
הצוות מכיר את הדייר	71	4.38	0.64
הצוות מחבב את הדייר	70	4.29	0.68
הצוות מקיים את מה שאמר שיעשה	70	4.19	0.73
הצוות מכבד את פרטיות הדייר	69	4.29	0.71
הצוות מתאמץ לפתור בעיות	68	4.43	0.78

3.2.4 סביבת בית האבות

לוח 36 מציג את חוות הדעת של בני המשפחה על סביבת בית האבות. השאלות עסקו בנוחות החדר של הדייר; בניקיון בבית האבות; בריח במקום; בבטיחות הדייר; ובשאלה אם בית האבות הוא מקום שנעים לבקר בו ולחיות בו.

הציון הממוצע שנתנו בני המשפחה לשביעות הרצון מסביבת בית האבות היה 4.17 (בסולם שבין 1 ל-5). בלט לטובה הציון הגבוה לשביעות הרצון מבית האבות כמקום שנעים לבקר בו. תחומים שבהם שביעות הרצון הייתה גבוהה פחות הם הריח בבית האבות ונוחות החדר של הדייר.

לוח 36: חוות הדעת של בני המשפחה על סביבת בית האבות (במספרים וציונים)

מאפיין	N	ציון ממוצע	סטיית תקן
מדד כולל: סביבת בית האבות	64	4.17	0.68
באיזו מידה חדר הדייר נוח	71	4.04	0.85
שביעות רצון מניקיון בית האבות	72	4.22	0.84
שביעות רצון מן הריח בבית האבות	71	3.87	1.04
בטיחות הדייר	70	4.21	0.81
בית האבות הוא מקום שנעים לבקר בו	70	4.34	0.72
בית האבות הוא מקום שנעים לחיות בו	69	4.30	0.86

3.2.5 האוכל בבית האבות

שביעות הרצון של בני המשפחה מן האוכל בבית האבות מוצגת בלוח 37. השאלות עסקו באיכות המזון המוגש לדייר; במגוון המנות לבחירה; ובאווירה בשעת הארוחה. הציון הממוצע שנתנו בני המשפחה לשביעות הרצון מן האוכל היה 3.83 (בסולם שבין 1 ל-5). ציון גבוה יחסית ניתן לאווירה בשעת הארוחה וציון נמוך יחסית למגוון המנות ולאיכות המזון המוגש.

לוח 37: חוות דעת בני המשפחה על האוכל בבית האבות (במספרים וציונים)

מאפיין	N	ציון ממוצע	סטיית תקן
מדד כולל: האוכל בבית האבות	66	3.83	0.81
איכות המזון המוגש	70	3.80	0.91
מגוון המנות העומדות לבחירה	67	3.69	0.92
האווירה בשעת הארוחה	71	4.03	0.83

3.2.6 שביעות רצון ממגוון תחומים

חלק זה עוסק בשביעות רצונם של בני המשפחה מתחומים נוספים בבית האבות, החל בתהליך הקבלה, עבור בשגרת היום-יום וכלה בתפקוד הדייר (לוח 38). הציון הממוצע נע בין 1 ל-5. שביעות הרצון מאנשי המקצוע בצוות המטפל (עובד/ת סוציאלי/ת, מטפל/ת בעיסוק, צוות סיעודי) הייתה גבוהה.

שביעות הרצון מן הפעילויות ומהימצאות דברים משמעותיים לדייר לעסוק בהם הייתה נמוכה יותר. גם שביעות הרצון מיכולת הדייר לקבל החלטות בעצמו הייתה נמוכה.

בשאלון נכללה גם שאלה על תפיסת בני המשפחה בעניין אושרו של הדייר ויכולתו לקבל החלטות בעצמו. הציון הממוצע בשאלות אלו היה נמוך יחסית (3.78 ו-3.72), אך סטיית התקן הייתה גבוהה, ויש להתייחס בזהירות לממצא זה.

לוח 38: שביעות רצון בני המשפחה ממאפיינים בבית האבות (במספרים וציונים)

מאפיין	N	ציון ממוצע	סטיית תקן
העובד/ת סוציאלי/ת	69	4.43	0.74
מטפל/ת בעיסוק	39	4.51	0.68
הצוות הסיעודי המטפל	72	4.42	0.69
עד כמה הדייר מאושר לדעתך	68	3.78	1.28
הפעילויות	60	4.03	0.99
הקשר עם הצוות, של בן המשפחה ושל הדייר	71	4.41	0.73
יכולת הדייר לקבל החלטות בעצמו	65	3.72	1.29
הצוות מצליח לעזור לדייר במקרי כאב	68	4.15	0.87
הדייר מסוגל לשמור על שגרת יום מועדפת עליו	66	4.21	1.05
דברים משמעותיים שהדייר יכול לעשות	59	3.92	1.09
תהליך הקבלה לבית האבות	69	4.43	0.74

3.3 הצגת הממצאים לפי משתני הדגימה

על פי בקשת האגף הבכיר לאזרחים ותיקים, בפרק זה נבחן אם יש הבדלים בתוצאות המחקר על פי משתני הדגימה: אזור (פריפריה לעומת שאר האזורים [בפריפריה נכללו מחוז הצפון ונפת באר שבע]), סוג הבעלות (פרטית לעומת ציבורית) וסוג המוסד (משולב עם מחלקות סיעודיות ותשושי נפש לעומת נפרד, ללא מחלקות אלו). מטרת בדיקה זו היא לבחון אם יש מתאם בין משתני הדגימה (למשל מרכז לעומת פריפריה) ובין תחושת הביתיות, משתני השינוי התרבותי ושביעות הרצון מן התנאים בבית האבות.

3.3.1 משתני הדגימה ותחושת ביתיות

ברוב הממדים של תחושת הביתיות לא נמצאו הבדלים על פי משתני הדגימה. בהשוואה לפי אזור נמצא הבדל מובהק בממד האווירה: דיירים בפריפריה דיווחו על תחושת ביתיות גבוהה מדיירים בשאר האזורים. גם ביתר הממדים התוצאות בפריפריה היו גבוהות יותר, אך ההבדלים לא היו מובהקים. בהשוואה לפי סוג בעלות וסוג מוסד לא נמצאו הבדלים בתחושת הביתיות. התוצאות מפורטות בלוח 39.

לוח 39: תחושת הביתיות לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע (N=223)

משתנה הדגימה	אווירה	הפרדה	חיבור	יחסים דינמיים	המדד הכולל
אזור					
פריפריה	4.04	3.88	3.56	3.92	3.85
שאר האזורים	3.82	3.74	3.50	3.88	3.73
ערך P	0.005	0.075	0.385	0.571	0.055
סוג בעלות					
ציבורי	3.93	3.79	3.50	3.91	3.76
פרטי	3.84	3.79	3.50	3.91	3.76
ערך P	0.257	0.534	0.536	0.184	0.965
סוג מוסד					
לא משולב	3.84	3.78	3.46	3.90	3.74
משולב	3.88	3.77	3.55	3.88	3.77
ערך P	0.580	0.988	0.134	0.775	0.586

3.3.2 משתני הדגימה ושינוי תרבותי

כפי שתואר בסעיף 3.1.3 לעיל, המשתנים שלפיהם נבחן שינוי תרבותי בבתי אבות מבוססים על יכולת ההשפעה של הדיירים על הנעשה בבית האבות, מידת הקשר שלהם עם הצוות ועם דיירים אחרים וההשפעה שלהם על המזון. בפרק זה נבחן אם היה הבדל במשתנים אלו על פי משתני הדגימה.

כפי שעולה מן התוצאות המפורטות בלוח 40 לא נמצאו הבדלים במשתני השינוי התרבותי בין בתי האבות בפריפריה ובין בתי האבות בשאר האזורים. בבחינה לפי סוג בעלות נמצא כי בבתי אבות ציבוריים הציון הממוצע שנתנו הדיירים ליכולת ההשפעה שלהם על המזון גבוה מאשר בבתי אבות בבעלות פרטית (הבדל מובהק). ביתר המשתנים (יכולת השפעה בבית האבות, קשר עם

הצוות וקשר עם הדיירים) הציון הממוצע שנתנו הדיירים היה גבוה יותר בבתי אבות בבעלות פרטית. בבחינה לפי סוג המוסד נמצא כי בבתי אבות משולבים יכולת ההשפעה של הדיירים על הנעשה בבית האבות גבוהה יותר (הבדל מובהק). ביתר המשתנים (יכולת השפעה בבית האבות, קשר עם הצוות וקשר עם הדיירים) הציון הממוצע היה גבוה יותר בבתי אבות לא משולבים (הבדל מובהק).

לוח 40: משתני השינוי התרבותי לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע

ציון ממוצע כללי	סוג מוסד		סוג בעלות		אזור		משתנה השינוי התרבותי
	לא משולב	משולב	פרטי	ציבורי	שאר האזורים	פריפריה	
2.75	2.88	2.58	2.80	2.62	2.78	2.60	יכולת השפעה בבית האבות ערך P, (N=185)
		0.001		0.070		0.102	
3.40	3.33	3.48	3.35	3.51	3.36	3.52	קשר עם הצוות ערך P, (N=188)
		0.048		0.081		0.117	
2.98	2.90	3.08	3.03	2.86	3.00	2.93	קשר עם הדיירים ערך P, (N=183)
		0.040		0.094		0.526	
1.86	1.78	1.95	1.79	2.02	1.89	1.73	השפעה על המזון ערך P, (N=164)
		0.053		0.019		0.165	

3.3.3 משתני הדגימה ושביעות הרצון מתנאי בית האבות

לוח 2א בנספח מציג את שביעות רצון הדיירים מן התנאים בבית האבות. בפרק זה נבחן אם היה הבדל בשביעות הרצון לפי משתני הדגימה. כפי שעולה מן הממצאים בלוח 41, ברוב המשתנים לא נמצא הבדל; ואולם, בחלק מהם היה הבדל מובהק, כמפורט להלן.

בהשוואה לפי אזור נמצא כי הציון הממוצע בשביעות הרצון מן הניקיון היה גבוה בפריפריה מאשר בשאר האזורים (3.41 לעומת 3.02).

בהשוואה לפי סוג בעלות נמצאה שביעות הרצון מן המבנה ומן הניקיון גבוהה יותר בבתי אבות בבעלות ציבורית מאשר בבעלות פרטית (הבדל מובהק). גם שביעות הרצון מן החדר הייתה גבוהה יותר בבתי אבות בבעלות ציבורית מאשר בבתי אבות בבעלות פרטית, 3.35 לעומת 3.17.

בהשוואה לפי סוג מוסד נמצא כי שביעות הרצון מן ההנהלה, מן הצוות ומן המבנה הייתה גבוהה יותר בבתי אבות מסוג משולב מאשר בבתי אבות שאינם משולבים (הבדלים מובהקים). גם שביעות הרצון מן החדר ושביעות הרצון מן הטיפול האישי הייתה גבוהה יותר בבתי אבות משולבים מאשר בבתי אבות שאינם משולבים.

לוח 41: שביעות רצון הדיירים מבית האבות לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע

ציון ממוצע כללי	סוג מוסד		סוג בעלות		אזור		שביעות רצון הדיירים
	משולב	לא משולב	פרטי	ציבורי	שאר האזורים	פריפריה	
3.22	3.29	3.13	3.17	3.35	3.22	3.22	החדר ערך P, (N=204)
		0.054		0.060		0.989	
2.98	3.09	2.86	2.88	3.26	2.94	3.15	המבנה ערך P, (N=204)
		0.023		0.001		0.086	
3.37	3.33	3.42	3.37	3.36	3.36	3.41	האוכל ערך P, (N=201)
		0.178		0.840		0.538	
2.90	2.84	2.97	2.91	2.88	2.91	2.86	הפעילויות ערך P, (N=201)
		0.190		0.810		0.695	
3.10	3.06	3.16	3.02	3.32	3.02	3.41	הניקיון ערך P, (N=205)
		0.325		0.010		0.002	
3.14	3.27	2.99	3.10	3.25	3.15	3.09	הטיפול האישי ערך P, (N=199)
		0.095		0.207		0.623	
3.25	3.37	3.12	3.22	3.35	3.28	3.14	הצוות ערך P, (N=200)
		0.004		0.196		0.211	
2.89	2.92	2.85	2.76	3.23	2.86	3.00	ההנהלה ערך P, (N=195)
		0.006		0.001>		0.297	

3.3.4 משתני הדגימה ובדידות

לוח 26 לעיל הציג את הדיווח על תדירות תחושת הבדידות בבתי האבות. בפרק זה נבחן אם היה הבדל בדיווח על תחושת בדידות לפי משתני הדגימה. הממצאים בלוח 42 מראים כי לא היה הבדל בדיווח על תחושת הבדידות לפי משתני הדגימה.

לוח 42: דיווח על תחושת בדידות לפי משתני הדגימה, ציון ממוצע

ציון ממוצע כללי	סוג מוסד		סוג בעלות			אזור	
	משולב	לא משולב	פרטי	ציבורי	שאר האזורים		
2.55	2.57	2.53	2.61	2.40	2.53	2.66	תחושת בדידות
		0.688		0.112		0.351	ערך P, (N=186)

3.4 התאמת הכלי למדידת תחושת הביתיות לשימוש שוטף של משרד הרווחה

הכלי לבחינת תחושת הביתיות נמצא מתאים לשימוש שוטף של משרד הרווחה, לצורך מדידת תחושת ביתיות. המדד עצמו משקף מגוון היבטים בחיי הדיירים, שביעות רצון מתנאים פיזיים, מן הטיפול בהם ומן היחס אליהם וכן את הקשרים החברתיים במקום והקשרים עם הצוות וההנהלה.

למרוויינים היה קושי לענות על שני היגדים ('המקום הזה זקוק לי', 'כשאיני כאן אני מחכה לרגע שאחזור') ואפשר שיהיה צורך להתאים אותם או להשמיט אותם מן הכלי.

4. מגבלות המחקר

תהליך הדגימה במחקר זה נועד לייצג את בתי האבות (מבחינת האזור, סוג הבעלות וסוג המוסד) ואת הדיירים בבתי האבות, על ידי דגימה אקראית. כדי לקיים הליך אתי ולשמור על פרטיות הדיירים ועל יכולתם לסרב להשתתף במחקר נאלצנו להיעזר בצוותי המוסדות לצורך הדגימה והפנייה הראשונית אל הדיירים ואפשר שבשל כך הייתה הטיה מסוימת בעת בחירת הדיירים. עם זאת אנו סבורים כי תהליך הדגימה האקראי של הדיירים בבתי האבות היה על פי רוב תקין.

ידועה התופעה של נטיית דיירים לרצייה כלפי המוסד שהם גרים בו, כלומר נטייה לציין שביעות רצון גבוהה. החשש שכך יקרה גם במחקר זה ליווה אותנו במהלכו ועל כן ייתכן שהציונים שניתנו נוטים כלפי מעלה. עם זאת, מן הממצאים עולה כי יש מגוון עמדות המשתנה בין הממדים שנבדקו. שונות זו מעידה כי על אף הנטייה לרצייה, ההבדלים ברמת שביעות הרצון או בתחושות, בתחומים ובממדים שנבדקו, באו לידי ביטוי.

מגבלה נוספת היא בהתייחסות לדעותיהם של בני משפחה. בשל אילוצים למיניהם לא הייתה אפשרות לקיים תהליך דגימה אקראי של בני משפחה. במקום זאת נערך תהליך גיוס להשתתפות בני משפחה במחקר. בחירת בני המשפחה שהשתתפו לא נעשתה באקראי אלא אך ורק על ידי צוותי המוסדות; וייתכן כי בעת הבחירה העדיפו הצוותים לפנות אל בני משפחה אשר ידוע שהיו מרוצים מן הטיפול בדייר ונמנעו מלפנות אל בני משפחה שהיו מרוצים פחות. יתר על כן, מספר בני המשפחה שהשתתפו במחקר היה קטן מכדי שיוכל להוביל למסקנות. תשובות בני המשפחה מעידות בסך הכול על שביעות רצון גבוהה, אך ניתן ללמוד מהן גם על תחומים לשיפור; אולם, הן בגלל היעדר תהליך דגימה אקראי והן בגלל גודל המדגם יש להתייחס בזהירות לממצאים אלו.

5. סיכום, דיון ומסקנות

5.1 תחושת הביתיות של דיירי בתי האבות

המחקר בחן את תחושת הביתיות של דיירים בבתי אבות ואת הגורמים העשויים להשפיע על תחושה זו. נבדקו גורמים אשר לפי הספרות נמצאו קשורים עם שינוי תרבותי במוסדות (מעבר מתפיסה של מוסד רפואי לתפיסה חברתית של מסגרת ביתית לדיור ממושך); שביעות הרצון מתנאי המגורים ומן החיים בבית האבות; וכן שביעות רצונם של בני המשפחה הן מבית האבות והן מאיכות חייו של הדייר. ממצאי המחקר מראים אם נמצאו מתאמים בין גורמים אלו ובין תחושת ביתיות, כלומר אילו גורמים עשויים לשפר את תחושת הביתיות. כמו כן הממצאים מעידים על מצבם של בתי האבות בתחומים אלו – באילו תחומים הם טובים ואילו פעולות עשויות להוביל לשיפור.

הציון הממוצע של תחושת הביתיות כפי שנמדדה במחקר זה הוא 3.76 (בסולם בין 1 ל-5), במדד הכולל. הממד שבו נמצא הציון הנמוך ביותר של תחושת ביתיות הוא ממד החיבור – תחושה של מערכת יחסים, היכרות נעימה והמשכיות (3.51), והממדים שבהם נמצאו הציונים הגבוהים ביותר הם ממד האווירה – החוויה ההוליסטית המתוארת במילים כגון חמימות, שייכות, משמעות (3.87); וממד היחסים הדינמיים – החלפה הדדית מחזקת של אנרגיית חיים, למשל על ידי דאגה לאחר ותחושה שדואגים לך, על ידי השקעת אנרגיה בסביבה וקבלה של אנרגיה מן הסביבה (3.89).

ידע מוקדם על בית האבות נמצא מתואם עם ממדי תחושת הביתיות ובמיוחד עם ממד הפרדה, כלומר התחושה שיש בבית האבות מרחב פרטי של הדייר ותחושה של שליטה וזהות. אפשרות הבחירה בבית האבות נמצאה מתואמת עם ממד החיבור לבית האבות, עם ממד האווירה ועם ממד היחסים הדינמיים, כלומר עם תחושות של היכרות נעימה, חמימות, שייכות וכן קבלה ונתינה למקום, אך לא עם ממד הפרדה.

5.1.1 מאפייני 'שינוי תרבותי' בבתי אבות והקשר שלהם לתחושת ביתיות

מן הממצאים עולה כי יש מתאם בין משתנים המאפיינים שינוי תרבותי (כגון יכולת השפעה על הנעשה בבית האבות, קשר עם הצוות והדיירים ויכולת השפעה על המזון בבית האבות) ובין ממדי תחושת הביתיות: יכולת ההשפעה על הנעשה בבית האבות מתואמת עם כל הממדים של תחושת הביתיות. הקשר עם הצוות והדיירים ויכולת ההשפעה על המזון מתואמים עם ממדי תחושת הביתיות, חוץ מממד הפרדה, ואילו בחירת שעות השינה מתואמת עם ממדי הפרדה, חוץ מממד האווירה.

הניתוח הרב-משתני העלה כי מבין המשתנים המאפיינים שינוי תרבותי, הקשר עם הצוות והקשר עם הדיירים תורמים לתחושת החמימות והשייכות לבית האבות, לתחושה שיש מערכת יחסים נעימה ומתמשכת ולתחושה שדואגים לדייר ושהוא יכול לדאוג לאחרים.

5.1.2 שביעות רצון מן התנאים בבית האבות והקשר שלהם לתחושת ביתיות

משתני שביעות הרצון מן התנאים בבית האבות נמצאו מתואמים אף הם עם ממדי תחושת הביתיות. שביעות הרצון מן האוכל, הפעילויות, הטיפול האישי ויחס הצוות נמצאו מתואמים מאוד עם ממד האווירה וממד היחסים הדינמיים, אך פחות עם ממד החיבור. ניתן ללמוד מכך ששביעות רצון גבוהה בתחומים אלו מלווה בתחושות של נתינה, קבלה, הדדיות, חמימות ונעימות, ואילו שביעות רצון נמוכה מתואמת עם היעדר תחושה של יחסים מתמשכים והיעדר היכרות נעימה.

הניתוח הרב-משתני העלה כי יחס ההנהלה, הקשר עם הדיירים והקשר עם הצוות תורמים לתחושת הדייר שדואגים לו ושהוא יכול לדאוג לאחרים. שביעות הרצון מן החדר ומן האוכל תורמת לתחושה של חמימות ושייכות. שביעות רצון מן הפעילויות מקושרת עם תחושות אלו גם כן וכן עם תחושת משמעות.

שביעות רצון מן החדר מעניקה תחושה של פרטיות. שביעות רצון מן הפעילויות תורמת לתחושה של בעלות ובחירה במקום. יחס הצוות ושביעות הרצון מן הטיפול תורמים אף הם לתחושות אלו. נמצא שגברים חשו תחושת ביתיות רבה יותר בממד ההפרדה (פרטיות, בעלות ובחירה במקום) מנשים. יש לבחון אם זהו מאפיין מגדרי או שתנאי המגורים של גברים בבתי האבות מאפשרים פרטיות רבה יותר.

5.1.3 בדידות בבתי אבות והקשר שלה לתחושת ביתיות

תחושת בדידות נמצאה מתואמת עם כל הממדים של תחושת הביתיות, באופן שמי שחווה תחושת בדידות בתדירות נמוכה דיווח על ציון גבוה בממדי תחושת הביתיות. בניתוח הרב-משתני נמצא שתחושת בדידות תורמת בעיקר להסבר תחושת הביתיות בממד החיבור עם בית האבות, כלומר מי שדיווח על תחושת בדידות בתדירות נמוכה חש שיש לו מערכת יחסים של היכרות נעימה ומתמשכת בבית האבות.

לסיכום, המסקנה העולה בעניין תחושת הביתיות היא שמאפיינים של שביעות רצון מן התנאים בבית האבות מתואמים עם תחושת הביתיות של הדיירים וכמוהם גם הקשר עם הצוות והדיירים במקום. תחושת הבדידות מתואמת עם תחושת הביתיות אך אין במחקר זה כדי לעמוד על כיוון ההשפעה.

גורמים עיקריים שעשויים לשפר את תהליך הקליטה של דייר בבית אבות ולהגביר את תחושת הביתיות שלו הם ידע מוקדם על המקום ואפשרות בחירה מבין כמה מוסדות; שביעות רצון מן החדר ומן האוכל; קשר טוב עם הצוות והדיירים; שביעות רצון מיחס הצוות המטפל; ושביעות רצון מן הפעילויות במקום.

נושא הפעילויות נמצא מתואם כמעט עם כל הממדים של תחושת הביתיות, והדיירים הביעו רצון בשיפור נושא זה. נושאים נוספים שבהם נמצאה שביעות רצון נמוכה יחסית הם יחס ההנהלה והמבנה שבו נמצא בית האבות.

בבחינת מאפייני הפרט שנמצאו עשויים להשפיע על תחושת הביתיות עולה כי גברים עשויים לחוש יותר ביתיות במובן שהמקום יוצר בעבורם את המרחב הפרטי שהם זקוקים לו יותר מנשים; ומי שסובלים מבדידות רבה עשויים להתקשות בהתחברות לבית האבות, ותחושת הביתיות שלהם בממד החיבור תהיה נמוכה יותר.

מן הממצאים שנאספו מבני המשפחה עולה כי ברוב התחומים בני המשפחה מרוצים מן הטיפול בדייר. בתחומים שבלטו לטובה היו שביעות רצון מן ההתייחסות המכבדת של הצוות לדייר ושביעות רצון מבית האבות כמקום שנעים לבקר בו. בתחומים שכדאי לשפרם עלו האפשרות לקבל טיפול מרופא בעת הצורך; התחשבות בבן המשפחה בתכנון הטיפול; תשומת לב לדייר; מידת הקביעות של הצוות המטפל; נוחות החדר; וכן האוכל בכלל ומגוון המנות בפרט. כפי שהוסבר, יש להתייחס לממצאים על בני משפחה בזהירות בגלל מדגם קטן ולא אקראי.

5.2 משתני הדגימה והקשר לתחושת ביתיות

נערכה בדיקה כדי לבחון קיומם של הבדלים בתחושת הביתיות וביתר המשתנים שנבדקו במחקר לפי אזור, סוג בעלות או סוג מוסד (משתני הדגימה). ברוב המאפיינים לא נמצאו הבדלים על פי משתנים אלו. כלומר, הציון הממוצע בתחושת הביתיות, במאפייני השינוי התרבותי, בשביעות הרצון מתנאי בית האבות ובתחושת הבדידות היה דומה בבתי אבות בפריפריה ובשאר האזורים, בבתי אבות בבעלות ציבורית ופרטית ובבתי אבות משולבים ולא משולבים.

עם זאת, כן נמצאו כמה הבדלים: בממד האווירה נמצאה תחושת ביתיות גבוהה יותר בבתי אבות בפריפריה; יכולת השפעה על הנעשה בבית האבות נמצאה גבוהה יותר בבתי אבות שאינם משולבים; ואילו יכולת השפעה על המזון נמצאה גבוהה יותר בבתי אבות בבעלות ציבורית.

שביעות הרצון מן הניקיון גבוהה יותר בבתי אבות בפריפריה ובבתי אבות בבעלות ציבורית; שביעות הרצון מן המבנה ומן החדר גבוהה יותר בבתי אבות בבעלות ציבורית; ושביעות הרצון מיחס ההנהלה, הקשר עם הצוות והמבנה גבוהה יותר בבתי אבות משולבים.

המסקנה מבדיקה זו היא כי בדרך כלל אין הבדלים על פי משתני הדגימה, אך עולה כי שביעות הרצון בכמה תחומים גבוהה יותר בבתי אבות ציבוריים מאשר בבתי אבות פרטיים ובבתי אבות משולבים מאשר בבתי אבות לא משולבים. ככלל, רמת שביעות הרצון היא בינונית וייתכן אפוא כי כדאי לבחון תחומים אלו ביתר תשומת לב, במטרה לשפר את שביעות הרצון בכלל בתי האבות ובבתי האבות הפרטיים והלא משולבים בפרט.

5.3 דיון

תחושת הביתיות, כפי שראינו בסקירת הספרות, קשה להגדרה מדויקת. במחקר זה השתמשנו בחלוקה לארבעה ממדים המציגים כל אחד היבט אחר של תחושת הביתיות. המתאמים שמצאנו ממחישים את קיומם של היבטים אלו. כך למשל, הידע המוקדם על בית האבות מתואם עם תחושה של פרטיות, בעלות ובחירה בעוד אפשרות הבחירה בבית האבות מתואמת עם תחושה של חמימות ושייכות. דוגמה נוספת היא הקשר עם הצוות ועם הדיירים שנמצאו מתואמים עם ממדי תחושת הביתיות חוץ מממד ההפרדה – דהיינו יש לקשרים עם הצוות ועם הדיירים תרומה לתחושות של שייכות, חמימות, משמעות, דאגה לדייר ודאגה לאחרים, אך פחות לתחושה של פרטיות ובעלות. שביעות רצון מן החדר לעומת זאת נמצאה מתואמת עם ממד ההפרדה במובן ששביעות הרצון מן החדר היא אמצעי בולט ליצירת פרטיות, בעלות וזהות עם המקום.

הניתוח הרב-משטני תורם להסבר תחושת הביתיות בכל ממד כפי שמפורט לעיל בלוח 33. גם לפי ניתוח זה רואים כי אף על פי שחלק מן המשתנים המסבירים תורמים להסבר כל הממדים או רובם, כל ממד מוסבר באופן שונה, ויש משתנים מסבירים התורמים להסבר ממד אחד בלבד. כך למשל ממד ההפרדה מוסבר (בין היתר) על ידי מגדר שאינו מסביר את יתר הממדים; ממד החיבור מוסבר על ידי תחושת הבדידות וממד היחסים הדינמיים מוסבר על ידי שביעות רצון מיחס ההנהלה. מורכבות תחושת הביתיות באה אפוא לידי ביטוי בניתוח זה ומכאן עולה החשיבות הרבה של מתן תשומת לב לכל הגורמים המתואמים והתורמים לאותו מושג קיומי של תחושת הביתיות.

בסיכום הדברים עולה כי ניתן למדוד את תחושת הביתיות של הדיירים בבתי האבות וכי נמצאו גורמים המקושרים עם תחושה זו. ממחקר זה עולה כי תחושת הביתיות שדווחה על ידי הדיירים היא בינונית. מעניין יהיה לעקוב אחר מדידה מסוג זה, לבחון שינויים לאורך זמן ולבחון גם אם שינויים בגורמים שנמצאו מתואמים עם תחושת הביתיות אכן ישפיעו על שינוי בה.

אדל-גוטשטיין, ת., דשבסקי, ת. ופרילוצקי, ד. (2005). התנועה לשינוי תרבות הטיפול בזקנים במוסדות: מודלים ממוקדי כבוד, אוטונומיה ומשמעות בטיפול ארוך טווח. בתוך ד. פרילוצקי ומ. כהן, (עור'). *גרונטולוגיה מעשית*, כרך שני (עמ' 495-529). ג'וינט-ישראל אשל.

יקוביץ, א. (עור'). (2016). *סוגיות בניהול מוסדות לזקנים*. ג'וינט-ישראל אשל.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. (2017). *סקירת השירותים החברתיים 2016*.

שנור, י. ומנהיים, א. (2017). *קהילה צומחת מחקר הערכה*. דמ-740-17. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

Chou, S. C., Boldy, D. P., & Lee, A. H. (2001). Measuring resident satisfaction in residential aged care. *The Gerontologist*, 41(5), 623-631.

Dahlan, A., Nicol, M., & Maciver, D. (2010). Elements of life satisfaction amongst elderly people living in institutions in Malaysia: A mixed methodology approach. *Hong Kong Journal of Occupational Therapy*, 20(2), 71-79.

Harris, Y., Poulsen, R., & Vlangas, G. (2006). *Measuring culture change: Literature review*. Colorado Foundation for Medical Care (CO QIO).

Koren, M. J. (2010). Person-centered care for nursing home Residents: The Culture-Change Movement. *Health Affairs (Project Hope)*, 29(2), 312-317.

Mitty, E., & Flores, S. (2009). There's no place like home. *Geriatric Nursing*, 30(2), 126-129.

Molony, S. L., Evans, L. K., Jeon, S., Rabig, J., & Straka, L. A. (2011). Trajectories of at-homeness and health in usual care and small house nursing homes. *The Gerontologist*, 20(4), 504-515.

Molony, S. L., McDonald, D. D., & Palmisano-Mills, C. (2007). Psychometric testing of an instrument to measure the experience of home. *Research in Nursing & Health*, 30(5), 518-530.

Shippee, T. P., Henning-Smith, C., Gaugler, J. E., Held, R., & Kane, R. L. (2017). Family satisfaction with nursing home care: The role of facility characteristics and resident quality-of-life scores. *Research on Aging*, 39(3), 418-442.

Thomas, W. H. (2003). Evolution of Eden. In A. S. Weiner & J. L. Ronch (Eds.), *Culture change in long term care* (pp. 141-158). Haworth Press.

White-Chu, E. F., Graves, W. J., Godfrey, S. M.; Bonner, A., & Sloane, P. (2009). Beyond the Medical Model: The Culture Change revolution in long-term care". *Journal of the American Medical Directors Association*, 10(6), 370-378.

Wilson, K. B. (2007). Historical evolution of assisted living in the United States, 1979 to the present. *The Gerontologist*, 47(3), 8-22.

WHO (World Health Organization). (2001). International classification of functioning, disability and health (ICF).

לוח א1: הערכים החסרים בשאלות כלי המחקר להערכת תחושת הביתיות

מספר הערכים החסרים	השאלה
0	אני מרגיש כאן בבית
3	אני יכול לעשות כאן מה שאני רוצה
2	במקום יש הרגשה קרה וסטריילית
4	אני מרגיש בטוח כאן
3	יש בסביבתי דברים יקרים לליבי
3	כאן אני יכול להיות מי שאני באמת
0	יש כאן מקומות שנעים לי להיות בהם
3	יש לי כאן מספיק פרטיות
0	אני מרגיש שדואגים לי כאן
2	אני מרגיש לא שייך לכאן
4	מעריכים אותי כאן כאדם
12	המקום הזה זקוק לי
1	אני מרגיש מחובר לאנשים שאכפת לי מהם
5	אני מרגיש מבודד כאן
9	אני מרגיש רצוי כאן
3	יש תחושה של חמימות וביתיות
12	כשאיני כאן אני מחכה לרגע שאחזור
4	אני מרגיש מנותק מן החיים שלי
5	מתייחסים אליי כאל אדם אינדיבידואלי
8	אני מרגיש חלק מן המקום הזה
4	אני מרגיש בבית עם האנשים כאן
2	אני מוקף באנשים זרים

*ניסוח ההיגדים כאן אינו הניסוח המדויק שהופיע בשאלון

לוח א2: שביעות רצון הדיירים מן התנאים בבית האבות (באחוזים)

סך הכול	מצוינת	טובה	חלשה או בינונית	N	התנאים
100.0	39.4	51.8	8.9	204	החדר
100.0	33.3	49.2	17.5	204	המבנה
100.0	44.1	52.1	3.8	201	האוכל
100.0	26.9	54.7	18.4	201	הפעילויות
100.0	42.8	40.9	16.3	205	הניקיון
100.0	44.4	40.5	15.1	199	הטיפול האישי
100.0	47.2	41.9	10.9	200	הצוות
100.0	30.3	49.3	20.7	195	ההנהלה

לוח א3: שביעות רצון הדיירים מן המידה שבה ההנהלה מיידעת על שינויים העשויים להשפיע עליהם (באחוזים, N=189)

שביעות הרצון ממידת היידוע	%
חלשה	29.4
בינונית	16.6
טובה	34.9
מצוינת	19.0
סך הכול	100.0

לוח א4: שירותי הכביסה – העדפות הדיירים (באחוזים, N=163)

העדפות בנוגע לכביסה	%
מעדיפים לכבס בעצמם	19.9
יש להם קושי לכבס בעצמם	11.2
לא משנה להם	3.9
מעדיפים שבית האבות יכבס	61.5
לא יודעים	3.5
סך הכול	100.0

לוח א5: הכנת ארוחות קלות – העדפות הדיירים (באחוזים, N=173)

העדפות בנוגע להכנת ארוחות קלות	%
מעדיפים להכין בעצמם ארוחות קלות	25.4
מתקשים בהכנת ארוחות	12.0
לא משנה להם	3.6
מעדיפים לקבל ארוחות מוכנות בחדר האוכל	55.9
לא יודעים	3.1
סך הכול	100.0

לוח א6: פעילות עם זקנים בקהילה - העדפות הדיירים (באחוזים, N=147)

העדפות בנוגע לפעילות תרבות משותפת עם זקנים בקהילה	%
מעוניינים	50.9
לא מעוניינים	36.2
לא יודעים	12.9
סך הכול	100.0

לוח א7: פעילות מחוץ לבית האבות - העדפות הדיירים (באחוזים, N=168)

העדפות בנוגע לפעילות מחוץ למסגרת בית האבות	%
מעוניינים	58.9
מעוניינים בתנאים מסוימים	4.9
לא מעוניינים	32.0
לא יודעים	4.1
סך הכול	100.0

לוח א8: סוג הפעילות מחוץ לבית האבות - העדפות הדיירים (באחוזים, N=91)

העדפות בנוגע לסוג הפעילות מחוץ לבית האבות	%
פעילות במרכז יום סמוך	4.9
פעילות תרבות, מוזיאון, תיאטרון, סרט וכד'	39.4
מרכז קניות, מסעדה, בית קפה	29.6
הרצאה, שיעורי דת, לימודים במכללה	3.6
טיולים	10.7
כל סוגי הפעילות	11.7
סך הכול	100.0